

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Історичний факультет

Кафедра історіографії, джерелознавства та археології

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до дипломної роботи

бакалавра

на тему:

«Особливості фольклору Слобожанщини як складові культурного
спадку регіону та України»

Виконала: студентка IV курсу

заочної форми навчання

напряму підготовки (спеціальності)

032 «історія та археологія»

Акбарі Нежад Валентина

Анатоліївна

Керівник: к.і.н., проф.

Куделко С. М.

Рецензент: к.і.н., доц. Павлова О. Г.

Харків — 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1: ФОЛЬКЛОР СЛОБОЖАНЩИНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	8
РОЗДІЛ 2: НАРОДНИЙ ТАНЕЦЬ СЛОБОЖАНСЬКОГО РЕГІОНУ	20
2.1. Короткий огляд формування і розвитку народного танцю на теренах Слобожанщини.....	20
2.2. Ключові елементи народного танцю, притаманні Слобожанському регіону	25
РОЗДІЛ 3: КАЛЕНДАРНІ СВЯТА НА ТЕРЕНАХ СЛОБОЖАНЩИНИ.....	30
3.1. Загальна характеристика календарних свят на теренах Слобожанщини	30
3.2. Історія формування і розвитку календарно-обрядових свят Слобожанського краю	37
РОЗДІЛ IV. ВПЛИВ ФОЛЬКЛОРУ СЛОБОЖАНЩИНИ НА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО КОДУ РЕГІОНУ ТА УКРАЇНИ	43
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	62

ВСТУП

Актуальність дипломної роботи. Тема дослідження української культури, побуту і традицій наразі є доволі актуальною, бо саме зараз пробуджується і розкривається національна свідомість. Знання з історії української культури є важливими з точки зору історії: для більш глибокого пізнання часопису рідного краю; з точки зору соціологічної: для розуміння взаємозв'язку фольклору, побуту, локальних традицій і подій у суспільстві; з точки зору мистецтвознавчої: для аналізу регіонального мистецтва, його різнобарвності та багатожанровості.

Сучасні наукові дослідження дедалі частіше звертають увагу митців на «культурну невиразність» національного мистецтва та його регіональних осередків зокрема. В умовах глобалізації й міжкультурної інтеграції саме традиційне мистецтво повинно стати фундаментом для розвитку національної самосвідомості та ідентичності. У даній дипломній роботі висвітлюються саме аспекти регіонального фольклору Слобожанщини (танцювального та святкувального) і його вплив на українську культуру загалом. Дослідження фольклорних традицій дозволяє так би мовити «читати» думки народу і ретранслювати їх у сценічному та візуальному мистецтві, зберігаючи регіональні ознаки та сприяючи виявленню регіональної ідентифікації.

Об'єктом дослідження є слобожанський фольклор (народний танець та календарно-обрядові свята), а **предметом дослідження** є вивчення його ключових особливостей та впливу на сучасний культурний код.

Хронологічні межі: XVII ст. по сьогоднішній день. *Нижня* хронологічна межа обумовлена завершальним етапом формування тих фольклорних традицій Слобожанщини, які відомі наразі, *верхня* хронологічна межа обумовлена вивченням впливу слобожанського фольклору на сучасний культурний код регіону та місце в загальнонаціональному значенні.

Географічні межі: територія Слобожанщини (південно-східна частина Сумської області, Харківська область, північні частини Луганської та

Донецької областей).

Історіографія даного питання. Дослідження календарної святково-обрядової культури населення Слобожанщини було започатковане у II пол. XIX ст. видатними українськими істориками та фольклористами В. Івановим, П. Івановим, О. Потебнею, М. Сумцовим, П. Чубинським та ін. Причому особлива увага приділялася циклічному характерові свят і обрядів, глибоко закорінених у міфологію наших пращурів — східних слов'ян.

Культурологія XX ст. використовує порівняльно-типологічний метод вивчення календарного свята, який враховує циклічність природних, господарських та соціокультурних процесів. Так, в працях О. Курочкина, І. Лепші, В. Мицика, В. Сапіги, В. Скуратівського надається аналіз традиційних зимових свят і обрядів, що дає змогу осмислити архаїчні форми господарювання й побуту, суспільних відносин, специфіку прадавніх та православних світоглядних уявлень. Відзначимо, що О. Курочкін на основі реконструкції архаїчних новорічних ритуалів українців простежив їх генетичні джерела.

Значний внесок у вивчення слобожанської святкової традиції зробили провідні спеціалісти ХОЦНТ (В. Осадча, М. Красиков, М. Семенова, Г. Лук'янець та ін.), започаткувавши з 1995 року серію видань фольклорно-етнографічних матеріалів, зібраних у селах Харківської області «Муравський шлях». Цінність матеріалів полягає у великій кількості записаних фольклорних текстів.

У контексті глобалізаційних змін фольклорна традиція розглядається сучасними науковцями як аспект збереження національної ідентичності. Її танцювальний аспект дедалі частіше стає предметом наукових та практичних досліджень. Презентативні властивості цього фольклорного жанру роблять його важливим елементом ретрансляції культурної спадщини попередніх поколінь.

Відокремлюючись від побутового життя та переходячи у професійну та розважальну сфери народний танець зазнав значних змін.

На жаль, розвиваючись, народний танець втрачає якості критерію, який визначав духовний розвиток людини, нехтує фольклорними традиціями, деформує фольклорну першооснову.

Сучасний стан традиційної культури Слобожанського регіону змушує науковців прискіпливіше ставитись до вивчення її особливостей. Збереження аналогів традиційної культури тісно пов'язано з відновленням зв'язків з автентичною основою всіх елементів матеріальної та духовної культури.

Більшість етнографічних та історичних розвідок, що проходили на Слобожанщині, датуються XIX-XX ст., саме вони і формують основу для пошуку вірогідної інформації в науково-практичній роботі з традиційними мистецтвами^{1 2}. Хоча, перші монографії з топографічними описами регіону були опубліковані у XVIII-XIX ст.³

Зростання інтересу до вивчення етнічної культури — один із головних показників підвищення загального рівня розвитку культури суспільства. Нині традиційна культура Слобожанщини активно розвивається в усіх своїх напрямках та формах. Велика кількість талановитих дослідників, науковців, митців досліджують і поширюють особливості фольклору, що утворились унаслідок складних історичних та соціальних процесів, що супроводжували заселення цього регіону. З кінця XX ст. — початку XXI ст. багато вчених у своїх публікаціях приділяли увагу вивченню слобожанського мистецтва загалом, а також основним проблемам, що виникають під час його дослідження. Окрема увага завжди приділялась формуванню навичок фіксації та обробки танцювального фольклору, а також становленню постаті освідченого керівника етнографічного або фольклорного колективу, який має навички роботи з етнокультурною традицією. Про це засвідчують останні розробки науковців Харківського обласного організаційно-методичного центру культури і мистецтва

¹ Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Харків, Основа, 1990. 256 с

² Сумцов М. Ф. Діячі українського фольклору. Харків, др. «Печатное Діло», 1910. 37 с.

³ Сумцов М. Ф. Слобожани: іст.-етногр. розвідка. Харків, Союз, 1918. 240 с.

Є. Єфремова, М. Красикова, Г. Лук'янець¹, В. Осадчої², М. Семенової³ тощо.

Як теоретичне підґрунтя в науковій праці використано монографії й наукові статті Ю. Алжнєва⁴, О. Астахової⁵, О. Воропая⁶, М. Грушевського⁷, М. Дяченка⁸, А. Іваницького⁹, В. Сушко¹⁰ та інших науковців.

Аналіз джерел. Джерела, що були використані в дипломній роботі поділяються а такі категорії: збірки з фольклорними творами, підсумки етнографічних досліджень

¹¹ (де міститься інформація від науковців, що безпосередньо збирали польовий матеріал) та фундаментальні праці вчених-дослідників даного питання. Також досліджувались і сучасні джерела, такі, як медіа-новини тощо (для. аналізу місця слобожанського фольклору в контексті сучасного культурного спадку). Джерельна база цієї проблеми є доволі широкою, проте коло досліджень все ще доволі обмежене.

Метою даної дипломної роботи є вивчення окремих видів фольклору (народного танцю та календарно-обрядових свят) Слобожанського регіону та їх впливу на сучасний культурний код регіону та України загалом.

¹ Муравський шлях – 2000: матеріали фольклор.-етногр. експедиції / упоряд.: Г. В. Лук'янець, М. П. Маслов, О. В. Коваль. Харків : Регіонінформ, 2000. 152 с

² Муравський шлях – 97: матеріали фольклор.-етногр. експедиції / упоряд.: М. М. Красиков, Н. Н. Олійник, В. М. Осадча, М. О. Семенова. Харків, 1998. 136 с.

³ Крокове коло: матеріали обл. учнів. наук.-практ. народознавчих конф. (2000–2002 рр.) / за ред. М. М. Красикова, М. О. Семенової. Харків: Ексклюзив, 2003. 136 с.

⁴ Алжнєв Ю. Б. До проблеми відродження традиційного народноінструментального музикування. Культура України: зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2014. Вип. 45. С. 261–268

⁵ Астахова О. В., Крупа Т. М., Сушко В. А. Свята та побут Слобожанщини / за ред. О. В. Астахової. 2-ге вид., допов. Харків, Колорит, 2008. 144 с.

⁶ Воропай О. Звичаї нашого народу: етногр. нарис. Харків, Фоліо, 2005. 508 с

⁷ Грушевський М. С. Ілюстративна історія України з додатками та доповненнями. Донецьк, БАО, 2008. 734 с.

⁸ Дяченко М. Т. Етапи заселення Слобідської України в 17 – поч. 18 ст. Український історичний журнал. 1970. No 8. С. 41–51

⁹ Іваницький А. І. Український музичний фольклор: підручник. Вінниця, Нова книга, 2004. 320 с

¹⁰ Сушко В. Проблеми етнічної ідентифікації населення Слобожанщини. Народна творчість та етнологія. 2016. No 1. С. 19–25

Виходячи з поставленої мети в даній дипломній роботі було сформовано та вирішено такі **завдання**:

1. Визначити ключові елементи притаманні слобожанському фольклору.
2. Дослідити процес формування і розвитку народного танцю на теренах Слобожанщини.
3. Визначити основні особливості, характерні для народного танцю Слобожанського регіону.
4. Охарактеризувати календарно-обрядові свята, поширені вивченим регіоном.
5. Вивчити історію формування і розвитку календарно-обрядових свят Слобожанського краю.
6. Визначити вплив фольклору Слобожанщини на формування культурного коду регіону та України в цілому.

Методологія дослідження. Для досягнення поставленої мети були використані такі методи історичних дослідження, як історико-системний метод (для визначення ключових характеристик слобожанського фольклору загалом, та його елементів поодиночі), метод періодизації (для вивчення історичного формування і розвитку фольклорних традицій: календарно-обрядових свят та народного танцю), структурний аналіз та узагальнення (для формування загальних висновків роботи), а також логічний метод (при визначенні трансформаційних процесів в обрядовій культурі та їх рушійних сил, для досягнення внутрішніх взаємозв'язків звичаїв, обрядів, свят, традицій в обрядовій культурі), і компаративний метод (для дослідження етнографічного матеріалу), типологічний та описовий методи аналізу (для аналізу компонентів слобожанської обрядової культури).

Наукова новизна. Дана робота вперше узагальнює вже існуючі висновки етнографічних досліджень та розглядає фольклорний спадок Слобожанщини в сучасному контексті.

Розділ 1: Фольклор Слобожанщини: загальна характеристика

Фольклор, як усна народна творчість, є важливим аспектом культурної спадщини, його походження можна прослідкувати ще з перших етапів людської історії, коли люди почали взаємодіяти між собою та висловлювати свої думки, почуття та уявлення через образи й фантазію. Завдяки участі різних поколінь на протязі багатьох століть, фольклор став складним та всебічним явищем культури. Він не лише відображає народні звичаї, етику та цінності, а й є джерелом інформації для різних галузей науки, таких як мовознавство, літературознавство, психологія та інші.

Одне з ключових відмінностей фольклору від художньої літератури полягає у тому, що твори фольклору не мають конкретного автора та відображають загальнонародні уявлення й цінності. Вони є більш об'єктивними у відтворенні колективних уявлень про різноманітні аспекти життя, такі як добро і зло, справедливість і обман, любов і зрада. У порівнянні з літературними творами, які створюються конкретними авторами, фольклор є більш універсальним і суб'єктивним вираженням народної мудрості та світогляду¹.

Українська усна народна творчість відрізняється від інших західноєвропейських культур своєю унікальною синтезованістю язичницьких і християнських впливів у багатьох жанрах. Ця особливість проявляється у співіснуванні поганських мотивів, обрядів та символів із християнськими, що відзначається й у сучасній народній творчості.

Фольклор українського народу поділяється на дві великі категорії: прозовий та поетичний. Прозова народна творчість включає в себе казки, легенди, перекази, оповідання, а також різноманітні жанри, які можна умовно поділити на художню та неказкову прозу. Серед казок виділяють героїко-фантастичні, про тварин, соціально-побутові та інші. Поетичний масив

1

фольклору складають пісні, голосіння та думи, які можуть бути календарно-обрядовими, соціально-побутовими, історичними, про кохання тощо.

Дитячий фольклор є значним аспектом української культури, він включає в себе колискові, забавлянки, заклички, примовки, прозивання-дражнилки та інші пісні та ігри. У різні історичні періоди переважали різні жанри фольклору, але незважаючи на це, український фольклор завжди відзначався багатством та різноманіттям жанрових форм.

Загальна характеристика фольклору Слобожанщини відображається у багатовікових традиціях, які відтворюють культурний досвід та ідентичність цього регіону. Фольклор Слобожанщини відзначається різноманітністю та унікальністю, він об'єднує у собі елементи народної поезії, казок, легенд, пісень, танців, обрядових звичаїв та ритуалів¹.

Одним із визначних аспектів фольклору Слобожанщини є народна поезія, яка відображає різноманітні аспекти життя та традицій цього регіону. Вона включає в себе епічні та ліричні твори, які передають історії про подвиги героїв, кохання та повсякденність людей.

Казки та легенди Слобожанщини переповідаються з покоління в покоління та розповідають про міфічних персонажів, дивовижні події та загадкові місця регіону.

У фольклорі Слобожанщини важливе місце посідають пісні та музика, які супроводжують життя та обряди місцевого населення. Це можуть бути народні пісні, які виконуються на святах, весіллях чи релігійних обрядах.

Обрядові звичаї та ритуали також відображаються у фольклорі Слобожанщини. Вони включають в себе обряди, пов'язані з посівом та жнивими, весільні обряди, різдвяні свята та інші традиції, які відтворюються та передаються з покоління в покоління.

¹ Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30- х років XX ст. : монографія / С. Андрусів. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, Тернопіль : Джура, 2000. 340 с. С. 32

Загалом, фольклор Слобожанщини відображає багатство та різноманітність культурного спадку цього регіону, він є важливою складовою частиною національної культури та ідентичності українського народу.

Народна пісенність Слобідської України відіграє важливу роль у фольклорній традиції краю, привертаючи увагу науковців народознавчої науки. Хоча регіон утворився відносно нещодавно, його етнорегіональна культура вже успішно асимілювала стародавню архаїку народного співу, що є характерною рисою традиційного фольклору¹.

У музикознавчому дискурсі пісенний фольклор Слобідської України часто представлений обрядовими піснями, проте лірична протяжна пісня, яка історично має важливе значення в цьому регіоні, менше досліджена.

Зацікавленість науковців до слобожанського фольклору виникла наприкінці XIX — на початку XX століття, і вже в XX столітті зросла. Нотні збірки, складені різними дослідниками, репрезентують різноманіття пісенного матеріалу краю, свідчаючи про унікальність пісенної традиції Слобідської України.

Загальний науковий доробок сьогодні складається з праць, присвячених обрядовому фольклору Слобожанщини, серед яких виділяються дослідники С. Нікітін, В. Осадча та О. Тюрикова. Окрім того, вивчення специфіки побутування пісенного фольклору другої половини XX століття було предметом уваги Л. Новикової. Питання районування музичних діалектів досліджувалося В. Дубравіним, а стилістика пісенної лірики вивчалася В. Осадчою.

Спираючись на дослідження провідних учених, які вивчали процес заселення Слобожанщини, починаючи від І. Срезневського, Д. Багалія, П. Лавріва, а також науковців кінця XX — початку XXI століття, таких як В. Пірко, Л. Якубова, встановлено, що територія Слобожанщини охоплює

¹ Русіна В. С. Традиційна пісенність Слобожанщини: історіографія та стан дослідження / В. С. Русіна // Вісник Харківської академії дизайну і мистецтв. 2011. № 7. С. 209-212 ;

обширний регіон, що включає землі, які зараз становлять значну частину українських територій Харківської, Донецької, частково Сумської і Луганської областей. Активне заселення цієї території розпочалося в XVII столітті українськими й російськими переселенцями. Етнічні осередки переселенців переважно були пов'язані з військовими центрами московської колонізації українських земель¹.

Отже, мешканці різних населених пунктів і навіть одного села можуть належати до різних культурно-історичних етнотипів. Більшість переселенців були українцями з центральних та західних земель України. Це призвело до того, що на цих землях переважала матеріальна і нематеріальна культура української спільноти, включаючи пісенний фольклор.

Слобожанщина, через історичні обставини, вироблялася як поліетнічне та поліконфесійне утворення з особливим політичним і економічним статусом. Ця обставина значно вплинула на менталітет і культуру народів, що населяли її. З моменту початку заселення цих земель слов'янами тут вже проживали та господарювали багато народів, які чергували один одного протягом століть. Археологічні знахідки підтверджують, що у них було широко розвинене ремесло, торгівля, власні традиції, обряди, і кожен наступний народ, у тій чи іншій мірі, використовував досягнення своїх попередників. Цю послідовність ми спостерігаємо і в пам'ятках доісторичної культури, що підтверджується численними археологічними дослідженнями (розпочатими в XIX ст. В. В. Пассеком і продовженими В. Н. Каразиним, Ю. І. Морозовим, П. С. Єфіменком та іншими) і підтверджується артефактами.

Спосіб життя народів, що населяли ці землі, залишив настільки помітний слід в історії, що вже в XVIII столітті викликав бурхливу активність у збиранні артефактів, що сприяло розвитку зацікавленості суспільства до власної історії та культури і в значній мірі сприяло розвитку науки та мистецтва, значно вплинуло на самосвідомість слобожан. І вже в середині XIX

¹ Воропай О. Звичаї нашого народу: етногр. нарис. Харків, Фоліо, 2005. 508 с.С.23

ст. зацікавленість суспільства у власній історії виявлялася у цілеспрямованому вивченні історичних та етнографічних матеріалів, виходили наукові збірники, описувалися зібрані артефакти, систематизувалися колекції, відкривалися музеї. Харківські вчені доповідали про результати своєї роботи на археологічних конгресах. Про те, що переселенці прийшли не на порожні землі, зазначали в своїх працях такі вчені: В. В. Пассек, Г. П. Данилевський, В. Н. Каразін, Н. Д. Борисяка, П. С. Єфіменко, І. А. Зарецький та інші¹.

Культура Слобожанщини має свої особливості, що визначаються перехідним характером цього регіону від Лівобережжя до степової південної культури. Особливо на сході цей регіон відзначається впливами російської культури. Наприклад, елементи одягу, такі як російський сарафан, чоловічий кафтан та інші, активно проникали в традиційний гардероб мешканців Слобожанщини. Під впливом крою сарафана, поширеного серед російського населення, у цьому регіоні також поширилася жіноча сорочка з чотирикутним вирізом.

Стосовно особливостей побутування пісенності на Донеччині, вказується на поліетнічність та рухливий стан фольклорних традицій, які формують дифузне фольклорне середовище. Етноконтактність як якість традиції Слобожанщини також підкреслюється².

Як традиція пізнього компактного формування, традиція підкорюється дії таких чинників, як нецентралізованість та нестабільність жанрової системи, автономність побутування окремих жанрів. Цій традиції притаманні осередковість побутування і полістадіальність формування пісенних масивів, а також наявність різноманітних пісенних зразків різного часу складання, відмінних за жанрово-стильовими ознаками.

Специфічними рисами слобожанської ментальності, яка є органічною частиною української ментальності, є декілька основних характеристик:

¹ Дей О. І. Сторінки з історії української фольклористики. Київ: Наук. думка, 1975. 271 с. С.76

² Обрядові пісні Слобожанщини (Сумський регіон) / фолькл. зап. та упоряд. В. В. Дубравіна. — Суми : Ушверситетська книга, 2005. — 446 с.

1. Відкритість до змін і новизни: люди, що проживають на Слобожанщині, мають тенденцію до прийняття нових ідей, технологій і культурних впливів. Вони відкриті до інновацій та змін у соціальних, економічних і культурних аспектах життя.

2. Орієнтація на індивідуальну духовність і цінність окремої успішної життєвої практики: ця ментальність підкреслює важливість особистого розвитку, самовдосконалення і досягнень кожної окремої особи. Віра в індивідуальний потенціал та значення самореалізації є важливими аспектами слобожанської ментальності.

3. Привітність і переважання «сердечного», чутливого начала: люди на Слобожанщині відомі своєю доброзичливістю, теплотою та відкритістю в спілкуванні. Вони виявляють увагу до потреб і почуттів інших людей і виявляють співчуття в різних ситуаціях.

4. Схильність до самовираження за допомогою мистецтва та освіти: культурний розвиток, освіта і творчість мають велике значення для життя на Слобожанщині. Люди цінують мистецтво, музику, літературу та інші форми культурного виразу, а також стимулюють освітні та творчі ініціативи.

Звичай та обряди в культурі Слобожанщини є важливою складовою її традицій та спадщини. Глибоко укорінені в релігійних та народних віруваннях, вони відображають менталітет та світогляд мешканців цього регіону.

Одними з найважливіших свят для слобожанців є Різдво та Великдень, які відзначаються особливою увагою до деталей підготовки, включаючи спеціальну їжу, музичні та пісенні виступи, а також новий одяг. Ці свята мають глибокі релігійні корені і викликають відчуття співчуття та благоговіння серед мешканців.

Дні тижня також мають своє значення у народних повір'ях. Наприклад, понеділок асоціюється із доглядом за душами померлих, тому він вважається днем стримування від споживання їжі. Середа та п'ятниця, в свою чергу, також

відіграють важливу роль у народних віруваннях, що відображається в обрядах та приписах¹.

Народний календар на Слобожанщині відображає давні міфологічні уявлення про природу та світ навколо. Він включає обряди та свята, спрямовані на забезпечення врожайності, родючості та благополуччя. Ці звичаї та обряди віддзеркалюють важливі аспекти життя та вірувань слобожанського народу, який протягом століть зберігав свою культурну ідентичність через них.

З початком свого переселення на нові території, мешканці зберегли свої традиції та обряди, активно відзначаючи релігійні свята. Проте, на жаль, наприкінці XIX століття спостерігалось поступове зміцнення впливу міської, сучасної цивілізації. Як зауважував М. Ф. Сумцов, «типові звичаї та традиції піддавалися впливу низькопробних аспектів цієї цивілізації, змінюючи свою сутність на більш сучасні речі, які відповідали вимогам того часу»².

Процес заселення Слобожанщини в XVII — на початку XVIII сторіччя сформував традиції краю, які вивчені у багатьох документальних матеріалах з історії регіону та наукових працях видатних харківських вчених. Вони розкрили звичаї та культуру слобожанських новосельців, подаючи тексти народних пісень та аналізуючи факти конкретних заселень міст Харківського й Охтирського полків, багатий матеріал з обрядово-звичаєвого укладу та тексти народних ігор, пісень, танків³.

Такий характер заселення визначив формування народнопісенної культури слобідського регіону. Заселення Слобожанщини відбувалося трьома переселенськими хвилями, що призвело до компактності та масовості поселень, підпорядкованих напіввійськовому укладу життя.

¹ Сумцов М. Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України. Х. Атос, 2008. 588 с. С.89.

² Там же. С. 75

³ Дяченко М. Т. Етапи заселення Слобідської України в 17 — поч. 18 ст. Український історичний журнал. 1970. № 8. С. 41–51

Специфічний характер заселень існуючих груп населення вплинув на формування співвідношення вихідних звичаєво-обрядових та фольклорних традицій, а також сприяв розповсюдженню «двомовних» пісень та інтеграційних процесів між мовними діалектами.

Усе це створило унікальну синтезовану культурну спадщину, що характеризується як українським, так і російським впливами, а також відображає місцеві особливості та історичний шлях формування регіону.

Для Слобожанщини, як для самобутнього етнокультурного регіону, типізація ритмоструктури та строфічної будови пісень має вирішальне значення. У методиці виведення пісенних типів на основі узагальнення ритмоструктурних варіантів, композиції та ладово-фактурних показників, порівняльно-типологічний підхід вперше застосовано на слобожанському матеріалі. Цей підхід ґрунтується на стратегії виявлення закономірностей універсальної повторюваності явищ, що дозволяє визначити особливості музичного діалекту регіону.

Аналізуючи стилістичну самобутність слобожанської пісенності, спираємося на положення про парадигмальність українського фольклору та поняття модусу мислення як характеру мелодійно-інтонаційного складання фольклорного наспіву. При цьому виокремлюються основні моменти пісенної традиції, її типи та стилі, використовуючи порівняльний аналіз композиційних варіантів розспіву та узагальнення мелодико-фактурних типів.

Стосовно жанрів обрядового фольклору, найбільш активними є типи інтонаційної активності традиції, ліричного модусу мислення та домінуюче значення стилістичного компонента для визначення самобутності пісенної традиції. Підходи до вивчення цих жанрів базуються на порівнянні композиційних варіантів розспіву та узагальненні мелодійно-інтонаційних типів, що розширює уявлення про структуру та розвиток фольклору регіону¹.

¹ Беценко Т. Природа мовно-поетичної універсальності народнопісенної творчості. Світогляд. Філософія. 2012. Вип. 3. С. 111-123. URL: <http://dSPACE.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/11156>

Слобожанщина відзначається унікальними варіантами весільних пісень, які поєднують традиційні мелодії з елементами, властивими конкретному культурному середовищу. Ритмотипи цього регіону узгоджуються з загальноукраїнськими формулами, підтверджуючи структурну єдність обрядових пісень різних теренів України, як довів Ф. Колесса.

У слобожанському музичному діалекті виділяються два стилістичні комплекси: модально-поспівковий та мелодично інтегрований. Перший характеризується розвиненою гетерофонією та підголосково-поліфонічним складом, тоді як другий відрізняється активним верхнім голосом та сольною мелодією, яка підкоряється логіці музичного розгортання.

Між «протяжними» піснями модально-поспівкового типу та нововведеннями із впливом кантової фактури існує різноманіття ліричних пісень місцевого походження. Ці пісні відрізняються активним верхнім голосом, який відіграє ключову роль у виконанні, тоді як інші голоси виконують функцію супроводу. Композиційно такі пісні наближаються до гомофонно-гармонічного стилю, але за якістю розспівування та манерою виконання вони зберігають стилістичні ознаки «протяжного» розспіву, характерного для слобожанського музичного діалекту.

У слобожанській традиції фіксується значна кількість варіантів розспівів гуртових мелодій, що специфічні для цього регіону.

Дослідження фольклору Слобожанщини розкриває цікаві аспекти щодо спільних рис обрядових і позаобрядових пісень, які є результатом характерного для цього регіону ліричного способу мислення. Важливим стилістичним чинником є ритмоінтонаційна спільність цих пісень, що виявляється в модально-поспівковому типі музичного мислення, характерному для слобожанського виконавства. Відмінною особливістю є формування самобутніх «слобожанських» наспівів на основі інтонаційного словника різноманітних пісенних жанрів, таких як думи, балади, козацькі та чумацькі пісні. Ці наспіви відрізняються розвиненою фактурою підголосково-

поліфонічного двоголосся з «горяком», що зумовлює їхню специфічну музичну виразність та стильову ідентифікацію¹.

У пісенному фольклорі Слобожанщини спостерігається історично обумовлена двомовність, що відбивається в перетині української та російської пісенних культур. Важливими елементами цієї традиції є також самобутні ліричні та баладні зразки, які, хоча укладаються в музично-ритмічну форму строфи, відрізняються від типових пісенних текстів та мають свою унікальну характеристику.

Висновки зроблені на основі аналізу пісенного фольклору Слобожанщини підтверджують, що в цьому регіоні існує власний стилістичний пласт, який формується на основі історичних, культурних та лінгвістичних особливостей.

Традиційна пісенність Слобожанщини є справжньою творчою лабораторією, де формуються основні риси слобожанського пісенного діалекту. Вона передусім виявляється у «оспівувальних» наспівах-формулах, які є основою весільного обряду, а також у різноманітних колядках, щедрівках та весняних постових піснях. Ці пісенні жанри стають полем для творення нових варіацій шляхом інтерації інтонаційної структури з необрядовими жанрами. Україномовна традиція показує, як такі міжжанрові зв'язки реалізуються на рівні інтонаційно-структурного взаємодії. Наприклад, у колядках, щедрівках та весняних піснях зустрічається дворядкова або трисегментна однорядкова строфа з межиспівом, що ліризується за логікою інтонаційно замкнутої музичної формули².

Ця взаємодія створює цілісну жанрову систему слобожанського пісенного діалекту, що характеризується спільністю ритмоінтонаційних

¹ Клименко І. Методологічні проблеми сучасної мелоареології: з практичного дослідження документального картографування. Слов'янська мелогеографія. Київ, 2010. Кн. 1 (в 2 ч.). Ч. 1. С. 19–30.

² Осадча В. М. Народнопісенна культура Слобожанщини : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства; спец. 17.00.01 / Віра Миколаївна Осадча; Харків. держ. акад. культури. — Харків, 2000. — 20 с.

особливостей у різних жанрах. Основною стилістичною рисою цієї системи є перевага ліричного способу мислення, який впливає на мелодійне розгортання та композиційні варіанти пісень. Характерним для слобожанського пісенного діалекту є також композиційна багатоскладовість, яка виявляється у структурі строфи та ритмічному протягуванні складових без ритмічного дроблення.

Важливою особливістю є інтеграція усталених наспівів-формул весільних пісень у нові композиційні варіанти, що є типовим для слобожанської традиції. Це сприяє утворенню унікального музичного стилю, який має велике значення не лише в регіональному, а й у загально-українському контексті. Таким чином, пісенна культура Слобожанщини відзначається своєрідністю, багатством і стійкістю у розвитку, що робить її надзвичайно цінною складовою української національної культури.

У висновках стосовно особливостей фольклору Слобожанщини можна відзначити декілька ключових моментів:

1. Специфіка формування: фольклор Слобожанщини формувався в умовах масового заселення різними етнографічними групами на пізньому етапі історичного розвитку регіону. Це призвело до мультикультурності та мовного різноманіття в пісенній традиції.

2. Інтеграційні процеси: у фольклорі Слобожанщини відображені сильні інтеграційні процеси, які відбувалися під впливом культурних обмінів між різними етнічними групами. Це сприяло збагаченню пісенної традиції регіону та формуванню унікального стилю.

3. Регіональні особливості: фольклор Слобожанщини характеризується специфічними мелодичними, ритмічними та лінгвістичними особливостями, які відображають місцевий дух і культурний контекст регіону.

4. Жанрова різноманітність: у фольклорі Слобожанщини представлені різноманітні жанри, включаючи обрядові пісні, романси, козацькі балади та інші. Кожен з цих жанрів має свої унікальні особливості та відображає різні аспекти життя та культури регіону.

Отже, фольклор Слобожанщини є важливим елементом культурної спадщини регіону, що відображає його багатосторонність, інтеграційні процеси та унікальний характер. Цей фольклор зберігає і передає унікальні риси культури та ідентичності народу Слобожанщини через покоління. Детальніше ми розглянемо народний танець та календарні свята.

РОЗДІЛ 2: НАРОДНИЙ ТАНЕЦЬ СЛОБОЖАНСЬКОГО РЕГІОНУ

2.1. Короткий огляд формування і розвитку народного танцю на теренах Слобожанщини

Історично сформована як окремий регіон Слобожанщина охоплювала південно-східну частину Сумської області, північну, центральну та південно-східну частини Харківської області, Луганську область та північну частину Донецької області, а також південну частину Воронежської, Белгородської, Курської областей Російської Федерації¹. Нерівномірність заселення даної території, ускладненість первинного міжетнічного спілкування та інші фактори призвели до деякої розбіжності усіх видів і жанрів традиційного мистецтва регіону, зокрема і танцювального.

Формування єдиного традиційного осередку з типовими елементами мистецької традиції, гальмувалось консервативністю поглядів різних етнографічних й соціальних груп та відсутністю асимілятивних процесів серед населення. Пізніше виникнення спільних ознак у мистецтві, зокрема і танцювальному, відбувалось завдяки пришвидшеному розвитку промисловості, тотальній індустріалізації та зменшенню домашнього виробництва².

Саме з часу формування в межах Дикого Поля нових поселень слід розпочинати дослідження особливостей утворення народного танцю. Водночас відокремлення домонгольського періоду зумовлюється відсутністю достатньої кількості збережених історичних свідчень, що могли сприяти розвитку традиційного танцювального мистецтва населення даного регіону.

Суднохідність Слобожанщини була одним із чинників, що зумовив консолідацію багатьох етнографічних груп, що впливало на об'єднання різних елементів традиційного мистецтва, зокрема і танцювального. Залежність від річкових систем впливала і на формування традиційного фольклору, вагомою

¹ Сушко В. Проблеми етнічної ідентифікації населення Слобожанщини. Народна творчість та етнологія. 2016. № 1. С. 19–25.

² Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Харків, Основа, 1990. 256 с.

частиною якого був народний танець. Виникали складні обрядові комплекси, пов'язані з вшануванням води, головним елементом яких, здебільшого, був танець. Функції води та її природні властивості зображались у формах композиційної структури обрядових хороводів, на кшталт використання «ключових» та зигзагоподібних перебудов, що нагадували річкові системи¹.

Традиційний танець тих часів, як частина обрядового комплексу, відповідав загальній спрямованості всієї системи календарних свят. У танцях відбивались процеси збору ягід, трудові процеси (ткацтво, гончарство тощо), елементи вшанування природи тощо.

Важливим фактором було також і те, що більшість соціальних та етнографічних груп мали спільне походження від сіверян, які мешкали тут у домонгольський період. Завдяки цьому елементи одягу, традиції та вірування мали загальні спільні ознаки. Однак більшість характерних елементів традиційної культури сіверян втрачено разом з їхньою міграцією на північ.

При вивченні традицій Слобожанщини, і зокрема, народного танцю, слід враховувати історичний процес формування тих традицій також за межами України, у прикордонних його регіонах. На відміну від соціального складу населення великих пограничних міст, територія навколо них, тобто невеликі села і міста, заселялись представниками не лише українського, але й російського селянства, переважно представниками південноросійського, середньоросійського та західноросійського компонентів. Вони зберігали сформовану роками систему традиційних вірувань, поглядів, обрядів тощо².

Розглядаючи традиційне танцювальне мистецтво цієї історико-етнографічної зони, можна відзначити його певну архаїчність. Попри пізній час формування танцювальної культури, композиційні особливості народного танцю були перенесені сюди представниками російського селянства у жанрах та

¹ Пісклова І. С. Культ води у танцювальному фольклорі слобожан. Проблеми розвитку сучасного хореографічного мистецтва та шляхи їх вирішення: матеріали III всеукр. наук.-практ. конф., 5–6 груд. 2013 р. Луган. держ. ін-т культури і мистецтв. Луганськ, 2013. С. 76–78.

² Чижикова Л. Н. Русско-украинское пограничье: история и судьбы традиционной бытовой культуры. Москва, Наука, 1988. С. 18.

формах фольклорного мистецтва. Значна збереженість цих архаїчних форм народного танцю, а також відсутність у них запозичених елементів традиційного танцю українських козаків зумовлювалась відсутністю асимілятивних процесів.

Московський уряд категорично забороняв перехід представників російського селянства до лав представників козацтва¹. Водночас незначні суспільні контакти, які були невіддільною частиною спільного проживання на одній території, не сприяли взаємопроникненню особливостей танцювальної культури.

Таким чином, на території тієї історико-етнографічної зони Слобожанщини, яка простягалася від північних кордонів до Белгородської лінії, переважали форми російського традиційного танцю. Серед обрядових хороводів популярності набули хороводи-пісні в супроводі балалайки або гармоні; серед побутових танців найпоширенішими були форми плясів та переплясів, таких як «Камаринська», «Бариня», «Акулінка» та ін². Ймовірність появи тут форм українського народного танцю або його окремих елементів стала можлива лише в пізніші періоди історичного розвитку регіону (XVIII-XIX ст.) завдяки посиленню міжкультурних зв'язків, розвитку національної свідомості і шукання самобутності у мистецтві, побуті, традиціях тощо, появі міської культури та виникненню промисловості. Звичайно, їхня загальна форма дещо змінювалась, набуваючи ознак, характерних для російської манери виконання танців. Міжетнічної інтеграції в цей період не відбувалось, адже фольклорна спадщина вже поступово втрачала своє сакральне значення, відокремлювалась від повсякденного життя суспільства та відходила у сферу розваг. Тому танцювальний фольклор етнографічного осередку навколо Белгородської засічної лінії вважається здебільшого російським, з незначним перенесенням елементів української танцювальної традиції.

¹ Сумцов М. Ф. Слобожани: іст.-етногр. розвідка. Харків, Союз, 1918. 240 с.

² Лиманська О. В. До вивчення впливу етнічних культур інших народів на формування танцювального мистецтва Слобожанщини. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство: зб. наук. пр. Харків, 2016. No 2. С. 105

Національний склад населення іншої історико-етнографічної зони Слобожанщини, що представляє собою територію від регіону близ Белгороду до м. Ізюма, різноманітніший, порівняно з тією територією, про яку описувалося раніше¹. На землі сучасних Харківської та Сумської областей переселялися вихідці із Західних областей України, Правобережжя та Лівобережжя, Українського Полісся, Білорусі, Росії, а також представники інших національностей². Але найбільше на виникнення традиційного танцю в цій частині регіону впливали етнографічні групи українців, етнічні білоруси та росіяни. Крім того, значно ширшим був і соціальний склад населення, тому вивчення міжнаціональних та міжсоціальних взаємовідносин на цій історичній території значно зацікавлює в рамках виявлення ознак формування композиції традиційних танців.

Найчисленнішими стали переселення на територію навколо Ізюмської лінії вихідців із Західної та Лівобережної України, саме вони принесли з собою притаманні їм традиційні танці, які згодом стали фундаментом для майбутніх композиційних трансформацій. Так, представниками українського Правобережжя засновано міста Зміїв, Золочів, а також невеликі села навколо них, міста Чугуїв, Ізюм. Території навколо них заселялись козаками.

Основою для формування композиційних аспектів традиційного танцю стали зразки народного танцю полтавців. Порівнюючи традиційний танець, що трапляється сьогодні на території сучасних Сумської та Харківської областей, можна виявити безліч схожих ознак із фольклорними танцями, зібраними на теренах Полтавщини та Лівобережної України. Про те, що традиційна культура полтавців стала базовою для населення Слобожанщини, також свідчать подібні елементи костюма, побуту та обрядових дій.

Білоруське населення заселяло переважно землі Сумської області, тому в

¹ Сумцов М. Ф. Слобожани: іст.-етногр. розвідка. Харків, Союз, 1918. 240 с.

² Чепалов О. І. Хореологія як нова дисципліна у навчанні студентів-хореографів вузів України. Українська культура в контексті сучасних наукових досліджень та практичних реалій : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 груд. 2006 р. Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. Київ, 2007. Ч. 2. С. 229–231.

традиційному танці сучасної Сумщини можна помітити елементи, подібні до характерних ознак білоруського народного танцю. Основою національного складу Сумщини стали представники Правобережної України: козаки та посполиті, що шукали тут комфортніших умов життя¹. На архаїчну структуру фольклорних танців, які роками існували на Правобережжі, нашаровувались типові для білоруського народного танцю постійні повторення фігур, притаманні стрибки під час виконання рухів, характерні парні оберти. Звичайно, вони були трансформовані під впливом домінантної танцювальної культури, тобто фольклорної традиції українців.

У соціальному складі населення переважали представники козацької громади, які були носіями традиційної культурної спадщини українського козацтва. Козацькі танці переважали в культурі поселень територій близ м. Ізюма, але, будучи відокремленими від козацької спільноти та перенесеними в буденне громадське життя, вони видозмінювались і адаптувались до нових вимог життя². Завдяки цьому на Слобожанщині зберігались різні форми козацьких танців: архаїчні (тобто ті, що були військовими та виконувались для військової підготовки) і новітні (адаптовані жіноцтвом згідно з умовами суспільного життя).

Слід також зазначити, що з часом асимілятивні процеси по всій території Слобожанщини підсилювались тісними економічними зв'язками, в основі яких була торгівля. Важливу роль у цьому процесі відігравало проведення різноманітних ярмарків, де виконання традиційних танців було невіддільною частиною організації дозвілля усіх учасників ярмарку³. До участі в ярмарках залучалися українці, росіяни, європейці, цигани тощо. На ярмарках виконання народних танців було засобом національної ідентифікації та усвідомлення своєї етнічної належності.

¹ Сумцов Н. Ф. Символика славянских обрядов. Москва, изд. фирма «Вост. лит-ра» РАН, 1996. 296 с.

² Лиманська О. В. До вивчення впливу етнічних культур інших народів на формування танцювального мистецтва Слобожанщини. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство: зб. наук. пр. Харків, 2016. No 2. С. 103–108.

³ Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Харків, Основа, 1990. С. 136.

З початку XIX ст. поступово змінювався напрям розвитку історії та культури Слобожанщини. Швидкі темпи розвитку промисловості, занепад сільського господарства, переселення людей у місто почали негативно впливати на традиції Слобожанщини. У результаті зменшення населення в селі втрачаються зв'язки з обрядами та звичаями, які ідентифікували автентичне населення Слобідської України. Але попри це, у XX ст. фольклорні традиції народних танців знайшли своє втілення в естраді. Зокрема, харківські танцювальні гурти «Буревісник», «Жайворонок», «Квітка» тощо поклали за мету представити народні танці Слобожанщини на великих сценах перед широким загалом, тим самим давши надію на новий поштовх розвитку народних танців та збереження національних традицій крізь призму нових сценічних професійних прийомі¹.

Отже, у висновку можна сказати, що історія появи, формування і розвитку народного танцю на теренах Слобожанщини є доволі неоднорідною та різнобарвною. В залежності від конкретного регіону області народні танці та інші традиції могли доволі різко відрізнятися. Звичайно, особливо сильно на процес становлення та вкорінення певних танцювальних традицій вплинули різноманітні соціальні та політичні чинники, такі як міграції, війни тощо. Але попри це за весь час розвитку української культури народний танець Слобожанщини все ж вкорінив власні оригінальні елементи.

2.2. Ключові елементи народного танцю, притаманні Слобожанському регіону

Танцювальний канон народних танців на території Слобожанщини формувався нерівномірно, що зумовлено багатьма історичними, соціальними та культурними чинниками. Фіксація та дослідження танцювальної спадщини населення Слобожанщини також характеризувалися деякою фрагментарністю

¹ Авраменко В. К. Українські національні танки, музика і стрій. Голівуд та ін., 1947. 80 с.

через втрату багатьох історичних джерел різних періодів та окремих регіонів області.

Серед найпоширеніших ознак танцювальних рисунків, притаманних народним танцям, виокремлюються тенденції в зміні напрямків руху під час виконання танців по колу, що пов'язано з уявленнями про рух сонця та сакральними віруваннями у можливість захисту від потойбічних сил. Типовим також було використання в просторовій композиції танцю двох паралельних ліній, що базувалось на традиції виконання хороводних пісень «на два хори», яка була поширена по всій території Слобожанщини¹. Розділення на два паралельні танцювальні рисунки побутувало в більшості хороводних ігор і танців населення цього регіону. Подібна роздільність дозволяла виконувати по чергово частини танцю або гри, залучати більше людей, включати в дію одразу всіх учасників процесу. Серед зразків народних ігор і танців, де використовувались паралельні лінії, можна згадати танець-гру «Воротар» або «Володар», хороводну гру «Просо» та типову слобожанську веснянку «Розлилися води»².

Окрім пісенного супроводу, який розділявся на два хори, типовим для цих хороводів було розділення на два паралельні ланцюги, що потім починали взаємодіяти один з одним. Ще одними типовими танцювальними рисунками для народних танців населення Слобожанщини слід вважати утворення різноманітних «воріт» та «місточків». На початку становлення форм народного танцю вони також використовувались лише в хороводах та хороводних іграх, але з часом були перенесені до побутових танців населення цієї стильової зони. Подібно до композиційних структур народних танців Південноросійської етнографічної зони, населення Харківської, Сумської та Луганської областей часто використовувало різноманітні варіанти утворення трикутників³. Набули

¹ Астахова О. В., Крупа Т. М., Сушко В. А. Свята та побут Слобожанщини (за ред. О. В. Астахової. 2-ге вид., допов). Харків: Колорит, 2008. 144 с.

² Воропай О. Звичаї нашого народу: етногр. нарис. Харків: Фоліо, 2005. С. 219; 229.

³ Мостова І. С. До проблеми формування системи хореологічних кодів фольклорного танцю Слобожанщини. Культура та інформаційне суспільство XXI століття: матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 19–20 квіт. 2018 р. Харків. держ. акад. культури, Акад. мистецтв України, Ін-т культурології. Харків, 2018. С. 147–148.

поширення «Хороводи з рушниками», танці з великими вовняними хустинами, які з'явилися на Слобожанщині разом з появою фабричного одягу. За допомогою хустини також утворювали різноманітні «ворота», під якими проходили всі учасники танцю.

Імітування трикутника піднятими догори поєднаними руками також було актуальним композиційним елементом у танцях Слобожанщини. Використання цього на Слобожанщині, подібно до народних танців Полтавщини, учасники утворювали півколо, з одного кінця піднімали поєднані руки догори, під руками проходили всі учасники хороводу, потім рисунок повторювали з іншого боку півкола. Побідні танцювальні рисунки траплялись у веснянці «Шум». Існувало багато варіантів виконання цього танцю, що було пов'язано з побутуванням різноманітних за текстом варіантів пісні на території одного регіону¹. В одному з варіантів дівчата утворювали два ключі, що свідчило про достатньо швидке виконання танцю, і бігали в одну сторону, а потім в іншу, співаючи пісню. У іншому варіанті виконавиці розпочинали танець по колу в значно повільнішому темпі, ніж в попередньому варіанті хороводу. Потім дві дівчини підіймали догори з'єднані руки, утворюючи арку, під якою проходили інші. Ця гра подовжувалась, поки дівчата не ставали у дві лінії, одна навпроти одної, а їхні руки переплітались і утворювали фігуру, на кшталт «місточка». Після цього обирали дитину, яка мала, ідучи по «місточку» із рук учасниць хороводу, обійти церкву. Спрощення закличних функцій, а також функцій замовляння до росту рослин, віддзеркалювались у поширенні жартівливих рим у веснянці «Шум». В. М. Верховинець також зафіксував один з варіантів хороводу «Шум»².

За його дослідженнями, на початку танцю дівчата ставали в загальне коло, обличчям до середини, і розпочинали рухатись простим кроком, а згодом змінювали напрямок руху. Після виконання руху по колу, дві дівчини розривали руки, утворюючи танцювальний рисунок, схожий на підкову. З одного боку цього танцювального рисунка утворювали «ворота», під якими проходили інші

¹ Воропай О. Звичаї нашого народу: етногр. нарис. Харків: Фоліо, 2005. С. 216-217.

² Верховинець В. М. Весняночка. Київ: Муз. Україна, 1979. С. 137.

дівчата і утворювали нове коло, спиною до його центру. Після завершення цього танцювального рисунка дівчата починали повертати коло у його початковий вигляд за допомогою тих самих композиційних структур.

Трикутна основа також простежувалась у найпоширенішому на Слобожанщині хороводі — «Кривому танці». Текст пісні «Кривий танець» свідчив про те, що хороводний танець виконувався одночасно усіма учасниками, не розділяючись на окремі групи, як у веснянках, де зміст хороводу розкривався через діалог. Крім того, назва танцю свідчила про використання певного танцювального рисунка — кривої лінії — засобу розкриття сюжету пісні, а також зображення вірувань населення Слобожанщини¹.

Багато побутових та сюжетних танців виконувалось у супроводі оркестрів «троїстих музик». Більшість побутових народних танців населення Слобожанщини були парними та виконувались з дотриманням фігур. Серед найпоширеніших танців побутових жанрів можна виокремити: гопакі, метелиці, польки, камаринські, кадрили², що підтверджувало висновки про фундаментальність використання української танцювальної традиції та пізніший вплив асимілятивних процесів. У фігурних танцях, як вже було зазначено, ритмічна структура руху (розподіл акцентів) часто не співпадала з метро ритмом пісні або інструментальної п'єси, що була основою танцю.

Деякі конкретні народні танці Слобожанщини, згадки про які доволі детально описано, можна охарактеризувати наступним чином:

— «Коханочка» — один із автентичних народних танців побутового жанру, подібних за композиційною структурою до козачків. В його основу покладено сюжет стародавньої пісні. Основними елементами танцю були широкі та стрибкові рухи з високо піднятими колінами, велика кількість танцювальних фігур, які часто змінювались у швидкому темпі. За ритмоструктурою він

¹ Воропай О. Звичаї нашого народу: етногр. нарис. Харків, Фоліо, 2005. С. 199-200

² Островська К. В. Особливості розвитку народної хореографії Слобожанщини. Культура України. Серія: Мистецтвознавство: зб. наук. пр. Харків. держ. акад. культури. Харків, 2015. Вип. 50. С. 160–168.

нагадував «козачок», тому виконувався жваво та грайливо¹.

— «Богодухівська метелиця» — побутовий український народний танець, безпосередньо створений населенням Слобожанщини, який виконувався на новорічні свята, і своєю назвою зображав зимовий настрій та погоду. Танець міг виконуватися як парно-масово, так і тільки жінками. Музичний супровід змінював свій темп з помірною до жвавого, імітуючи заметіль. Рухи, які виконувались у танці, були досить широкими та жвавими, основу складали бігунці, оберти, повороти, рухи по колу².

— «Слобожанська полька» — народний танець, що належить до жанру побутових українських танців. Композиція польки була досить не складною: танець формувався з двох фігур, що могли повторюватись декілька разів. Часто в танці зустрічались елементи «переплясу», що характеризувало саме слобожанську танцювальну традицію та відрізняло її від подібних побутових танців інших регіонів України. На початку танцю виконавці ставали у пари по колу та займали вихідне положення (чоловік тримав жінку однією рукою за талію, а іншою рукою тримав руку партнерки). У першій фігурі виконувався приставний крок по колу. У другій фігурі виконавці підіймали поєднані праві руки догори, дівчина виконувала оберти під рукою. Основний рух ногами зберігався³.

Отже, у висновку можна сказати, що народні танці Слобожанського регіону мають свою специфіку та доволі багато автентичних оригінальних елементів, які, поєднуючись із елементами інших областей та навіть інших культур створюють оригінальну цілісну картину фольклорно-танцювального розмаїття.

¹ Верховинець В. М. Теорія українського народного танцю. Київ: Муз. Україна, 1990. 150 с. С 62

² Гуменюк А. І. Українські народні танці. Київ: Наук. думка, 1969. 608 с. С. 134

³ Дей О. І. Сторінки з історії української фольклористики. Київ: Наук. думка, 1975. 271 с. С. 14

РОЗДІЛ 3: КАЛЕНДАРНІ СВЯТА НА ТЕРЕНАХ СЛОБОЖАНЩИНИ

3.1. Загальна характеристика календарних свят на теренах Слобожанщини

Усе життя слобожан було наповнене різними звичаями та обрядами, святкуванням численних православних свят та окремих днів тижня. Красиві дійства були переплетені з важкою сільськогосподарською працею. Та наші предки вміли і працювати, і тим більше, відпочивати. Свята були у великій пошані й були викликані, головним чином, релігійними потребами¹. Головні два свята — Різдво та Великдень, для яких готувалася особлива їжа, лунала особлива пісня, примова, зі скринь діставали новий одяг. Зі святами були тісно пов'язані повір'я, приказки й легенди. Слобожани й календар поділяли за святами: «Після Різдва», «Перед Великоднем», «На Другий спас». Перші переселенці особливо цінували три дні тижня — понеділок, середу і п'ятницю. М. Ф. Сумцов дав таке тлумачення слобожанами днів тижня.

«Понеділок на Слобожанщині прийняв на себе риси старогрецького діда Харона, провідника душ померлих людей. Старі люди, здебільшого баби, понеділкували, цебто не їли в понеділок нічого скоромного, щоб після смерті душа знайшла душу знайшла собі дорогу. В Ку'нянці [Куп'янському повіті Харківської губернії] записано, що «як старому важко йти вгору без палки, так на той світ важко йти без понеділка».

Середа — таємна дівчина, начебто свята, яка доглядає, щоб жінки, особливо дівчата, не робили по середах, не мили собі голови, не чесали волосся; лінивих та недбалих вона карає, а що її шанують, тим допомагає в хазяйстві.

П'ятінка, або свята П'ятниця — постать ще більшої реальності. Як і середа, вона ретельно доглядає, хто її шанує... П'ятниця — день пісний. Хто

¹ Астахова О. В., Крупа Т. М., Сушко В. А. Свята та побут Слобожанщини (за ред. О. В. Астахової. 2-ге вид., допов). Харків: Колорит, 2008. 144 с.

не постить, до того ніччю під вікно приходить свята П'ятниця й голосить та плаче ... Особливо за великий гріх вважали прясти або чесати косу в п'ятницю, а також золити білизну»¹.

Проте, поступово дотримання суворих приписів шанування цих днів тижня зійшло нанівець. Загалом у слобожанських повір'ях тісно переплетені язичницькі і християнські мотиви, а обряди підпорядковані згідно до свят народного календаря. Дослідники стверджують, що саме народні свята мають глибокі генетичні корені, які сягають ще первісної доби. Річний народний календар увібрав ранні міфологічні уявлення людей про силу основних стихій — повітря, води, вогню, про добрих і злих духів, про воскреслих богів рослинності, віру в силу магічних засобів впливу на природу, забезпечення врожайності, родючості².

Серед численних переказів слобожан побутував і один про створення Богом Єви, першої жінки: *«Із чого її сотворити? З глини? Не будуть любити один одного. Ні, візьму частку від Адама. Тільки з чого ж її взяти? З голови — буде дуже розумною. З руки — візьме чоловіка в руки. З ноги — буде бігати від чоловіка. Візьму ребро з лівого боку від самого серця, з-під руки, щоб щиро любила чоловіка і булав нього під рукою»³.*

Зимові свята слобожан, як і українців загалом, були надзвичайно насиченими, яскравими за свої дієвством та ритуальною спрямованістю. Розпочиналися зимові свята у грудні — одному з найбагатших місяців «на свята й присвятки». Грудень до того ж був багатий на покровителів молоді, які грудневими вечорами збиралися не вечорниці. Так, 7 грудня — святої Катерини, покровительки дівочої долі, а 13 грудня — святого Андрія, покровителя молоді, який сприяв щасливим шлюбом. З цими святами пов'язані ворожіння на свою долю, судженого, випіканням ритуального печива калити — круглого пісного коржика, що символізував сонце. Так

¹ Сумцов М. Ф. Слобожане. Історико-етнографічна розвідка. Х.: Акта, 2002. 229 с. С.48

² Українська етнологія: Навч. посібник. К. Либідь, 2007. 400 с. С.87

³ Давидюк В. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі). Навч. посіб. для студ. Луцьк, Твердиня, 2014. 448 с.С. 78.

слобожанські дівчата на Катерину ламали вишневу гілочку, яку ставили на покуті у горщику з водою. За повір'ям, коли гілочка зацвіте до Різдва, то дівчина у цьому році вийде заміж.

На Андрія ж дівчата виконували цілу низку ритуальних дійств, щоби таки дізнатися, яким буде її майбутній чоловік, його ім'я, статки і навіть зріст¹.

Від 19 грудня дня Святого, зимового Миколая, заступника скривджених, до 19 січня — Водохреща або Йордані тривають найвеличніші свята року, вінцем яких, безумовно є Різдво (7 січня). Ці свята супроводжувалися колядками та щедрівками, піснями-молитвами, піснями-вішнівками, піснями-привітаннями. М. Ф. Сумцов, говорячи про «великий гуманізм та ідеалізм» обрядових різдвяних пісень, наголошував, що колядка — пісня світла, радісна².

Саме на вечорницях молодь і складала такі прислів'я та приказки: у роботі «ох», а їсть за трьох; до роботи недужа, а до танцю — як ружа; як на вечорниці йде, то земля гуде, а як до роботи, то нема охоти.

«Колядки й щедрівки оточені доброзичливістю і через те вони були вельми улюблені народом і мали на нього гарний моральний вплив»³.

У лютому слобожани святкували Стрітення (15 лютого): вірили, що у цей день зустрічаються зима з весною. У церквах, святили воду й свічки — «громичні», які запалювали під час грози. Поширеним на Слобожанщині було частування Святого Власа (24 лютого) — покровителя худоби.

Весняні свята розпочинає Масниця Масляна або Сирний тиждень, який, фактично готував слобожан до великого пасхального посту. Тому вареники із сиром, млинці, гуляння та проводи зими — атрибути цих семи днів. Крім

¹ Астахова О. В., Крупа Т. М., Сушко В. А. Свята та побут Слобожанщини (за ред. О. В. Астахової. 2-ге вид., допов). Харків: Колорит, 2008. 144 с. С.76.

² Сумцов М. Ф. Слобожане. Історико-етнографічна розвідка. Х.: Акта, 2002. 229 с. С.130.

³ Новшова Л. І. До питання про специфіку фольклору Слобожанської України / Л. І. Новкова // Музична Харювщина. — Харюв : ХІМ, 1992. — С. 255-264

того, Масниця вирішує і морально-етичні завдання, коли, невістки та зяті, вшановували матерів своїх половинок: *«День тещі»*, *«День вшанування свекрухи»*. В останній день Масниці ходили миритися з усіма, з ким були у сварці, щоб у Великий Піст не мати ворогів, бо це вважалося за великий гріх.

Перед Великоднем — вінцем весняних свят — людина мала пройти символічні віхи: Благовіщення, Вербну неділю, Чистий Четвер.

Головними атрибутами пасхальних свят є ритуальний хліб паска та писанка, як символ початку світо творення, зародок життя. Фарбоване яйце — це, фактично, символ самого свята. М. Ф. Сумцов передає опис, як пекли паску¹.

Літній цикл свят був не такий численний, що пов'язано із постійними сільськогосподарськими роботами.

Найважливіші свята: Трійця (*«Зелена неділя»*), припадає за сім тижнів після Пасхи — свято проводів весни і зустрічі літа.

*«Маруся учинила паску, положила туди яєчок, імбирю, шапрану, і спеклася паска і висока і жовта, і ще у печі зарум'янилась. На Великдень вранці, вона понесла до церкви на посвячення паску, баранця печеного, поросю, ковбасу, крашанок з десяток, сала і грудку солі, і розіславши на цвинтарі у ряду з другими хустку, розложила усе гарненько»*².

На Слобожанщині в цей день перед порогом хати посипали ще й жовтим піском. Підлогу або долівку встеляли запашними травами: осокою, любистком, м'ятою, пижмом, мелісою, чебрецем. Ікони на божниці прикрашали розшитими рушниками, садовим і польовими квітами, гілками берізок, липи, по всьому будинку розставляли букети. Церкви до цього дня начебто перетворювались у гаї. Уздовж стін та іконостаса рядами ставили молоді зрубані берізки, місцеві образи вбирали живими квітами, підлогу

¹ Сумцов М. Ф. Слобожане. Історико-етнографічна розвідка. Х.: Акта, 2002. 229 с. С.65

² Грицай М., Бойко В., Дунаєвська Л. Українська народнопоетична творчість. К. Вища школа, 1983. С. 6–16.

вкривали луговими травами. Духівництво одягалось в зелені парчеві шати, жінки до цього дня намагалися убрятися в одягу зеленого кольору. Дівчата вплітали в коси квіти і зелені стрічки. На Троїцьку службу всі тримали букети квітів у руках. За старим побожним звичаєм, уклінні молитви священика потрібно було слухати, упавши долілиць, опустивши голову. Вважалося, що в цей час у людини повинно бути стільки сліз розчулення і каяття про свої гріхи, щоб на кожную квітку впала сльозинка. Ці сльози називалися «росою благодаті». Під час молебня освячувалася вся зелень, що росте на землі. З наступного після Трійці Духова дня розпочинається найжаркіша пора року. У народі казали: *«З Духова дня не з одного неба, з-під землі тепло йде»*, *«Прийде Святий Дух — буде надворі, як на грубці»*¹.

Ворота, будинки, господарські будівлі прикрашалися квітучим зелом та клечанням, яке мало вберегти від мавок, русалок. та іншої нечисті, що в цей час вилудила зі своїх зимових сховків.

У липні святкували одне з найбільших літніх свят — Івана Купала (7 липня), з яким пов'язано багато легенд, одна з них — це пошуки квітки папороті. У серпні — порі збору урожаю і свята були присвячені вшануванню природи: Маковія (14 серпня), для якого слобожанки пекли періжки з маком або спеціальні коржики-маківнички. Зустріч літа з осінню — це Спас (19 серпня), а Перша Пречиста (28 серпня) — час закінчення літа й наближення осені багатой на врожай, свята та весілля. *«Прийшла Пречиста, стала дівка речиста»*².

Вересень був багатий на «каральні» свята: 11 вересня — Головосіки, коли не можна не лише важко працювати, їсти скромне, а й навіть не можна споживати нічого круглого та не слід нічого різати; 19 вересня — Михайлове диво, коли не можна було ні мазати, ні взагалі робити щось важке, навіть ходити в ліс по гриби було небезпечно — бо начудиш; 27 вересня, на Воздвиження, вважалося, що здвигається на зиму вся земля, все гаддя земне

¹ Максимович М. Дні та місяці українського селянина. К. Обереги, 2002. 192 с. С.56.

² Круть Ю. Хліборобська оглядова поезія слов'ян. К. Наук. думка, 1973. 208 с. С.76.

шукає притулку на довгу холодну зиму, тому не слід ходити в ліс та відкривати льохів. З 21 вересня — Другої Пречистої до Покрови (14 жовтня) — пора слобожанського весілля. Загалом, народні свята та пов'язані з ними обряди, прикмети, символіка сприяли вихованню людяності, почуття добра, краси, духовності¹.

Крім свят, увесь життєвий цикл слобожан: — народження — хрещення — заручини — весілля — смерть — був позначений певними обрядами, їх справляли гучно та витрачали за тогочасними мірками купу грошей. Одним з найяскравіших обрядів було весілля. Д. І. Багалій про це дійство писав так:

«Починалося весілля з того, що посилалися свахи до батьків молодої, вони брали з собою, яко посланці, хліб та посохи. При згоді молодої, вона давала старостам рушники, котрі у багатих були вишиті шовком або золотом. З того дня молодий міг навіщати засватану дівчину. У суботу перед вінчанням (воно звичайно бувало у неділю вранці) молода робила бенкет і вечерю подружкам з піснями й танками. Після вінця молоді йшли до батьків жениха на трапезу. Батько й мати жениха сиділи на кожусі, вивернутому уверх шерстю, і держали у руках хліб, котрим благословляли молодого, одпускаючи його на коні до молодої. Там батько й мати молодої виходили їм на зустріч у вивороченому кожусі на кочерзі або на вилах з горщиком з водою або вівсом.

На коня сідав родич молодої і немов утікав од бояр, котрі його доганяли теж на конях і приводили на двір, де він брав немов викуп за молоду. Викуп брав теж малолітній брат молодої за свою сестру. Сідали за стіл, молода у сірому або білому кунтуші, обута в червоні черевики з підковками, в плахті, запасці, в вишитій сорочці з стрічками у волосі, в намисті; молодий — у жупані та черкесі, у суконних штанях, у високій червоній шапці. Роздавалися подарунки, потім виходили на двір танцювати до обіду під музику. Грали звичайні троїста музика — скрипка, бас і флейта. На столі стояв коровай,

¹ Астахова О. В., Крупа Т. М., Сушко В. А. Свята та побут Слобожанщини (за ред. О. В. Астахової. 2-ге вид., допов). Харків: Колорит, 2008. 144 с. С. 113.

перед образами — шабля з запаленими свічками. Подавали багато усякої страви: локину з свининою і куркою, борщ, жарене, капусту. Дружко роздавав коровай. Після обіду знов танцювали, а потім вечеряли. Потім їхали у двір молодого, де запалювали куль соломи, і через сей костер усі переїздили. Молода роззувала молодого, а він злегенька бив її халявою по спині. Якщо молода соблюла своє дівоцтво, усі радувалися, і з радощів били вікна і усе, що попадалося під руку (так каже Калиновський, але здається, розбивали усе не з радощів, а тоді, коли молода не соблюла своєї дівочої честі).

У понеділок ходили з презвою по усіх дружках і боярах й танцювали, давали молодим подарунки на нове хазяйство. Приносили курку до тещі. Так празникували та бенкетували цілий тиждень. Весілля обходилося батька молодії у 17 карб., а молодого 16 карб., усього у 33 карб. У тому числі на горілку виходило 12 карб».¹

Переселенці від початку свого життя на нових землях зберегли свої звичаї та обряди, з пошаною святкували релігійні «празники». На жаль на кінець ХІХ ст., як писав М. Ф. Сумцов, «все типичне під впливом міської, сучасної цивілізації (певна річ, низькопробної) міняється, перемінюючись на речі свіжіші, які задовольняють потреби свого часу».²

Отже у висновку можна сказати, що фольклорні традиції святкування календарно-обрядових празнувань а Слобожанщині були і є доволі різнобарвними. Основа цих свят з'явилася ще з першими поселеннями на території, і з часом вод обростала новими, індивідуальними регіональними рисами.

¹ Багалій Д. І. Історія Слободської України. Передм. та ком. В. Л. Маслійчук; упорядн. О. О. Савчук. Харків, Вид. Олександр Савчук, 2019, 400 с.

² Сумцов М. Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України. Х. Атос, 2008. С. 499.

3.2. Історія формування і розвитку календарно-обрядових свят Слобожанського краю

Українські народні звичаї — весілля, танки, ігри — збереглися у козацтва та селянства куди краще і довше, ніж у міщан. Свят у слобожан було багато, і деякі з них святкувалися кілька днів, наприклад Трійця.

Календар свят визначався аграрним устроєм життя.

Святом, коли «вводиться літо в зиму», вважали Введення (21 листопада). На введення стежили, щоб до хати не зайшла першою особою жіночої статі — це приносило негаразди.

Свята Катерини (24 листопада) і Андрія (30 листопада) слугували немов би репетицією до наступних різдвяно-новорічних свят. На Катерину ворожили про майбутню пару в шлюбі. На Андрія проводилися великі вечорниці. В ніч на Андрія дозволялися жарти та навіть хуліганські вчинки, такі як замикання дверей хати ззовні, затикання комина, та інші¹.

На дванадцятиденні свята (Різдво, Новий рік та Хрещення) проводилося багато магічних ритуалів, що за віруваннями повинні були забезпечити людям вдачу наступного року. На Різдво колядували, на Новий рік щедрували. Ходили по хатах, співали, славили господарів, бажали їм щастя, добробуту, за що отримували певну винагороду. По хатах ходили з вертепом, де ставилися такі собі лялькові вистави, або ж влаштовували ритуальну гру-виставу «Коза», яка символізувала кругообіг часу.

На початку весни відзначали Масляницю — прихід весни. На масляну готували млинці, вареники, куштували горілку, ходили в гості один до одного. На Масляницю парубки та дівчата, що не оженилися восени, тягнули колоду. До них прив'язували колоду або стрічку та вимагали могорич².

Перед Паскою фарбували яйця, випікали паску, начиняли ковбаси,

¹ Давидюк В. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі). Навч. посіб. для студ. Луцьк, Твердиня, 2014. 448 с. С.123-148.

² Давидюк В. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі). Навч. посіб. для студ. Луцьк, Твердиня, 2014. 448 с. С.94-117.

готували інші страви для великодньої вечері. У святкові дні відбувалися триденні народні гуляння, які відбувалися на майдані біля церкви. В ці дні всім дозволялося дзвонити у церковні дзвони. Першу неділю після Великодня вшановували пам'ять померлих. Йшли на кладовища провідувати мертвих, туди ж несли їжу. Обідали на могилах.

Завершення весни і початок літнього періоду пов'язувався із Зеленими святами (Трійця). В ці дні хату та господарські будівлі обов'язково прикрашали зеленими гілками. Відвідували померлих на кладовищах.

Купала відзначали 24 червня. Напередодні діди примітивними способами розводили вогнища. Вважалося, що ці вогнища мають цілющу силу. Через них стрибали для того, щоб очиститися, вилікуватися від хвороб.

Після закінчення жатви святкувався обжинок. З останнього колосся жниці робили сніп і вінок, які передавалися господарю садиби, в якій святкували. З цього снопу розпочинали наступну сівбу. Так замикався календар свят аграрної культури українців¹.

Було чимало і місцевих свят, наприклад, Паликопи (Пантелеймона). І Чоловіки, і жінки ходили на вулицях з музикою — скрипками та цимбалами. Заходили й до шинку, пили там горілку маленькою чаркою і танцювали український танок. Слобожани дуже любили музику й танки: окрім скрипки, без котрої не можна було відбутися весілля, були й інші інструменти, наприклад: бас, флейта, цимбали (гуслі), кобза або бандура і ліра. Пастухи грали на сопілках. Танцювали метелицю, горлицю й козачка. Горілку любили і уживали її з малих літ, але більш для бесіди, ніж для п'янства. У селян було більше усяких обрядів, ніж у міщан².

Також є цікаві звістки про весілля у слобожан. Починалося діло з того, що посилялися свахи до батьків молодії; вони брали з собою, як посланці, хліб та посохи. При згоді молодії, вона давала старостам рушники, котрі у багатих були вишиті шовком або золотом. Старости поверталися до родини

¹ Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. К. Наукова думка, 1991. 220 с. С.103.

² Сумцов М. Ф. Слобожане. Історико-етнографічна розвідка. Х.: Акта, 2002. 229 с.С.70.

молодого, перев'язавши себе рушниками. З того дня молодий міг навіщати засватану дівчину. У суботу перед вінчанням молода робила бенкет і вечерю подружкам з піснями й танками. Після вінця молоді йшли до батьків жениха на трапезу. Батько й мати жениха сиділи на кожусі, вивернутому уверх шерстю, і держали у руках хліб, котрим благословляли молодого, одпускаючи його на коні до молодої. Там батько й мати молодої виходили їм назустріч у вивороченому кожусі на кочерзі або на вилах з горщиком з водою або вівсом. На коня сідав родич молодої і немов утікав од бояр, котрі його доганяли теж на конях і приводили на двір, де він брав немов викуп за молоду. Сідали за стіл. Роздавалися подарунки, потім виходили на двір танцювати до обіду під музику. Грала звичайно троїста музика — скрипка, бас і флейта. На столі стояв коровай, перед образами — шабля з запаленими свічками. Дружко роздавав коровай.

Після обіду знов танцювали, а потім вечеряли. Потім їхали у двір молодого, де запалювали куль соломи, і через цей костер усі переїздили. Молода роззувала молодого, а він злегенька бив її холявою по спині. Ці звістки про весільні звичаї слобожан підтримуються й Г. Квіткою — його «Сватанням на Гончарівці», де описано весілля у самому Харкові на Гончарівці¹.

Шлюб завжди об'єднував в собі соціальні, біологічні, матеріальні та духовні аспекти. Безшлюбність загалом осуджувалась суспільством, хоч з цього правила існували і винятки. Від шлюбу могли відмовитися один з синів або одна з дочок, щоб та годувати молодших сестер та братів².

Шлюб був різновидом договору, який в XVIII-XIX століттях укладався письмово, особливо, коли йшла мова про розділ землі. Нареченій батько видавав придане, або посаг. До нього входила скриня (постіль, одяг, білизна), інколи худоба, земля, гроші. Звичаєве право обмежувало укладання нерівних

¹ Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні. К. 1988. 189 с. С. 34.

² Лозинський Й. Українське весілля. К. Наук. думка, 1992. 174 с. С.56

шлюбів, перш за все між багатими та бідними. І багаті і бідні неохоче віддавали дітей за нерівного¹. Українська сім'я після одруження ділилася — оженившись, син ішов з дому і будував власний.

У підсумок можна сказати, що на Слобожанщині накопичено значний досвід участі різних верств населення в роботі по збиранню, збереженню та відтворенню традицій обрядової культури українського народу. І слід відзначити, що ці компоненти духовної культури слобожан мають свої особливості і є важливим елементом української народності.

Зростання інтересу до національної культури є невід'ємною складовою процесів духовного відродження нашого народу. Календарні свята втілюють притаманний українській ментальності гармонійний зв'язок людини і природи, що впливає на організацію господарювання, функціонування етичного й естетичного компонентів суспільної свідомості. Народна обрядовість як історична форма побутування масової культури має творчий характер через здатність залучати кожну людину до спільної художньої діяльності, що забезпечує усвідомлення й закріплення національних цінностей кожною наступною генерацією.

В історії нашої країни мали місце події, які призвели до знецінення ролі традиційної обрядової культури в суспільстві. Так, на Слобожанщині, що відіграла в Україні велику роль як територія, де перехрещувались шляхи Сходу та Заходу, Півдня і Півночі, чимало народних календарних свят утрачено назавжди. Разом з ними втрачається і позитивний досвід упорядкування та художнього оформлення подій, що органічно пов'язані з історією нашого народу. Досвід функціонування народних обрядів потребує узагальнення для його ефективного використання у вирішенні завдання національного відродження в українській культурі.

Слобожанщиною називають історико-географічний край та етнокультурний регіон у східній частині України. Наразі Слобожанщиною

¹ Балади. Кохання та дошлюбні взаємини. К. Наук. думка, 1987. 472 с. С. 45.

прийнято вважати центрально-південну частину Сумської області, всю Харківську область, північну частину Луганської області та північно-східну частину Донецької області.

Усе життя слобожан було наповнене різними звичаями та обрядами, святкуванням численних православних свят та окремих днів тижня. Красиві дійства були переплетені з важкою сільськогосподарською працею. Та наші предки вміли і працювати, і тим більше, відпочивати. Свята були у великій пошані й були викликані, головним чином, релігійними потребами. Головні два свята — Різдво та Великдень, для яких готувалася особлива їжа, лунала особлива пісня, примова, зі скринь діставали новий одяг. Зі святами були тісно пов'язані повір'я, приказки й легенди.

Прилучаючись до урочистої сфери християнсько-православних свят і обрядів, українці Слобожанщини органічно поєднали їх з реальними потребами господарювання та повсякденного родинного побуту, невіддільного від обрядової культури. Унаслідок склалася обрядовіра зі своєрідним поєднанням двох духовних традицій, відображених у річному календарному циклі, — церковної християнської й дохристиянської народної. Запровадження християнства не тільки не зруйнувало усталених ритмів традиційної обрядової культури українського народу, а й сприяло розвитку останньої, збагаченню змістів, образної сфери та атрибутики.

Слобожанщина репрезентує загальні характеристики процесу розвитку і трансформацій обрядової культури українського народу. Еволюція українських календарних свят та обрядів Слобожанщини детермінувалася впливами християнства та язичництва. Залежним від християнства у народному календарі є приурочення святців до циклу року, від язичництва — орієнтація на передбачення погоди й здоров'я людей, символіка, структура, порядок здійснення сільськогосподарських та хатніх робіт. Християнство сприяло упорядкуванню знань хліборобів у струнку й зручну систему літочислення. Святці слугували канвою, в яку легко вкладався практичний досвід селянина-слобожанина, фіксований традиційними обрядами і святами.

Відродження національної культури на Слобожанщині є неможливим без сучасного осмислення старовинних народних вірувань і обрядів та активної участі в них різноманітних верств населення. Кожна місцевість Слобожанщини має свої особливості функціонування календарних, трудових, а також пов'язаних з ними родинно-побутових свят і обрядів, яким притаманні такі риси — варіативність використання обрядових форм, динаміка святково-обрядового простору та риси традиційні — збереження вузлових моментів структури календарного свята та його мистецького відтворення.

РОЗДІЛ IV. ВПЛИВ ФОЛЬКЛОРУ СЛОБОЖАНЩИНИ НА ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОГО КОДУ РЕГІОНУ ТА УКРАЇНИ

У світлі глобалізації та швидкого форматування суспільства у ХХІ столітті надзвичайно актуальним залишається питання збереження етнічної самобутності та особливостей культури. Це надає можливість народу відчувати себе часткою світу і, водночас, будувати власний шлях розвитку. Етнічна самобутність виявляється, передусім, у використанні фольклорних елементів у культурі в цілому та в окремих її аспектах, зокрема. Тому дослідження фольклорного шару в цінностях культури України як вираз творчої діяльності народу, що відображає його життя, погляди, спостереження, є надзвичайно актуальним.

У контексті повномасштабної війни та знищення пам'яток культури, фольклор відіграє важливу роль у збереженні ідентичності українського народу. Він стає не лише джерелом історичної та культурної спадщини, а й механізмом перетворення та передачі цінностей через покоління. Фольклорні твори, пісні, казки, обряди стають символами опору та вираженням духовної сили українського народу в часи кризи. Вони об'єднують людей, підтримують національну свідомість і сприяють формуванню почуття гідності та самосвідомості. Навіть у найважчі моменти історії, фольклор стає важливим інструментом підтримки культурної та етнічної ідентичності, яка стає фундаментом для відновлення й підтримки українського духу та спільності.

У кінці ХХ століття спостерігалася помітна тенденція до більш детального вивчення взаємозв'язків різних форм та рівнів складної метасистеми «фольклор — сучасне мистецтво». Наприклад, у своїй роботі, досліджуючи використання фольклору у творчості естрадних колективів кінця двадцятого століття, В. Г. Плахотнюк аналізує етнокультурні виміри поп-культури в контексті становлення фольк-орієнтації в Україні та визначає особливості засвоєння фольклорних традицій у сучасних культурних реаліях. Він вказує на те, що в умовах номенклатурного просування від аматорського

до професійного відбувається виборювання фольк-простору, який стає народним у широкому розумінні та переходить у простір синтезування метафольклорних традицій¹.

У характеристиці пісенного фольклору різних регіонів України дослідники виокремлюють кілька ключових особливостей.

В. Дубравін, описуючи цінну традицію Сумщини, розрізняє три стильові пласти та їх географічну локалізацію. Перший пласт характеризується широкою розспівністю та виразністю емоційного вислову і є типовим для фольклору центральної частини України, зокрема для творчих районів Сумської області. Другий пласт відображає особливості поліської культури і має більш стриманий характер, характерний для північних районів. Третій пласт відтіняє риси фольклору південно-російського регіону, який є характерним для певних районів Сумщини.

Л. Новикова в своїх статтях розглядає особливості цінності Харківщини та акцентує її широке жанрове розмаїття. Вона виокремлює як обрядові пісні (колядки, щедрівки, Маланки, посипальні, веснянки, купальські, петрівчани, колискові, весільні, голосіння), так і необрядові (ліричні, балади, канти, стройові пісні, романси, «учевые» новотвори).

С. Котін приділяє увагу дослідженню ритміки в обрядовому фольклорі. У своїй статті «Архаїзми до силабічної ритміки у східних районах Харківщини» він проводить складочисловий аналіз зимових святкових пісень і виявляє давні засоби ритмічного утворення².

В. Осадча, аналізуючи фольклорні пісні Слобожанщини, визначає основні музичні ознаки, які включають протяжність створення, мелодичність, текстурність, ритмічні структури, та робить висновок про різноманітність різних стилів та типів мислення. Серед них вона виділяє модально-поствковий

¹ Плотнік Н. А. Традиційна родинно-обрядова культура в сучасному суспільстві (на матеріалах Харківщини). Харків: «Точка», 2017. 268 с.

² Кислюк К. В. Україна: національно-культурна пам'ять. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. Харків, 2009. No 871, вип. 12. С. 75–82.

стиль, гетерофонію, а також спів з елементами гомофонно-гармонійної складової¹.

Аналіз різноманітних статей про слобожанський фольклор, які були проведені дослідниками, виявляє важливість цього фольклору не лише в контексті пісень, але й загалом як складової культурної спадщини регіону. Різноманітність музичних, обрядових та необрядових виразів фольклору, яка розкривається у статтях, свідчить про багатогранність культурного доробку Слобожанщини.

Зазначені у аналізі особливості фольклору, такі як різні стилі і типи мислення, різноманітність жанрів пісень та інших фольклорних виразів, а також глибокі культурні та історичні зв'язки, підкреслюють вплив фольклору на формування ідентичності регіону. Цей фольклор відображає та утверджує унікальність культурної спадщини Слобожанщини, сприяючи збереженню та усвідомленню своєї культурної та історичної спадщини мешканцями регіону. Таким чином, слобожанський фольклор виступає ключовим чинником формування та утвердження ідентичності регіону, яка базується на його багатстві та різноманітності.

Український народно-сценічний танець, як вид народного мистецтва, теж виявляє значний вплив на культурне життя країни. Він не лише привертає увагу міжнародної спільноти, а й має глибокі корені в історії та традиціях України. Така популярність танцю базується на його фольклорній основі, яка дозволяє не лише зберігати культурні цінності, але і передавати їх молодому поколінню. Адже, як відзначено в статті «Специфіка трансформації традиційної танцювальної діяльності українців в умовах глобалізації» А. Богородом, втрата танцювального фольклору може позначитися на культурному та історичному розвитку нації, оскільки він є не лише важливою

¹ Осадча В. М. Народнопісенна культура Слобожанщини : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.01 / Віра Миколаївна Осадча; Харків. держ.акад.культури . — Харків, 2000. — 20 с.

частиною національної самоідентифікації, а й засобом збереження духовної спадщини¹.

Сьогодні фольклорні танцювальні традиції переживають період складних адаптацій до вимог сучасності, де технічний прогрес надає нових викликів балетмейстерам. Зі збільшенням кількості шоу-програм та розвитком технологій візуальних ефектів, публіка стає все вибагливішою. Однак, в цьому пошуку за вражаючими виставами, ризикуємо втратити справжню суть народно-сценічного танцю України. Поряд із витворами сучасних хореографів існують порожнини, які загрожують збереженню української фольклорної спадщини.

У цьому контексті розвиток народно-сценічного танцю визначається застосуванням двох ключових підходів балетмейстерами. По-перше, це збереження автентичного танцювального доробку через етнографічні та фольклорні дослідження. По-друге, це наближення народного танцю до високого академічного стандарту через співпрацю з аматорськими та професійними танцювальними колективами. Такий синтез створює здатність танцювального мистецтва не лише еволюціонувати, але й зберігати свої коріння й сутність.

Танцювальний канон народних танців у різних регіонах України виявляється в різноманітних формах і має свої відмінності. У певних етнографічних районах ці відмінності стають особливо помітними, враховуючи як місцеві особливості, так і локальні символи-коди. Важливим кроком у формуванні танцювального канону народних та народно-сценічних танців Слобожанщини є порівняльний аналіз цих особливостей із вже існуючими системами інших регіонів України.

Репертуар сучасних професійних колективів України демонструє унікальну специфіку в застосуванні танцювального канону для створення народно-сценічних танців. Його збереженість та широкий спектр втілення

¹ Богород А. Специфіка трансформації традиційної танцювальної діяльності українців в умовах глобалізації // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. Київ, 2013. № 75. С. 124–126

актуалізують формування системи канонічних елементів народних танців Слобожанщини та їх упровадження у практичну діяльність. Серед танцювальних колективів Харківщини виділяється театр народного танцю «Заповіт» під керівництвом народного артиста України Б. М. Колногузенка. Особливу увагу заслуговує сюїта «Буде весілля», де крім звичаїв, пов'язаних з весільною обрядовістю населення Слобідської України, зображені елементи купальської традиції. Цей народно-сценічний танець є яскравим прикладом використання характерних композиційних елементів, таких як «ворота», що властиві Харківській області¹.

Обрядові хороводи мали різноманітні варіанти виконання «воріт» — від простих до складних. Найпростіші включали будь-які переходи виконавців танцю під поєднаними вгорі руками однієї пари. При створенні народно-сценічного танцю такий рисунок можна розпочинати з півкола або двох паралельних ліній, що ще більше підкреслить зв'язок з мистецькою традицією населення Слобожанщини. У випадку півкола остання пара учасників утворюватиме «ворота» з поєднаних рук, і рух починається з протилежного боку півкола. Якщо використовувати дві лінії, то «ворота» утворюють усі учасники однієї лінії, а учасники протилежної лінії рухаються під руками протилежної лінії, створюючи зигзагоподібний ланцюг.

Рухи під піднятими руками та «обплітання» учасників хороводу нагадують вишивання рослинного орнаменту, а цей спосіб виконання обрядових весняних хороводів залишається популярним у фольклорних колективах Харківщини, наприклад, у фольклорно-етнографічному колективі «Муравський шлях».

¹ Звітний концерт Народного ансамблю народного танцю «Молодість»; звітний концерт Народного аматорського колективу ансамблю танцю «Джерело» Гадяцького вищого коледжу культури ім. І. П. Котляревського; звітний концерт Пісенно-танцювального ансамблю «Полтава» Полтавської обласної філармонії; звітний концерт Народного ансамблю танцю «Буревісник»; звітний концерт Народного ансамблю танцю «Зорицвіт» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди; звітний концерт Зразкового ансамблю танцю «Джерельце»; звітний концерт Великого Академічного Слобожанського ансамблю пісні і танцю // Особистий архів Мостової І. С.

Тенденції, що виявлені у рисунках слобожанських народних танців, стають типовими ознаками танцювального канону, які можна успішно використовувати для створення народно-сценічних танців. Це дозволить сформувати характерний стиль і манеру виконання, що є типовим для Слобожанщини. Крім того, сучасні хореографи з регіонів Харківщини, Сумщини та Полтавщини прагнуть зберегти в своїх творах особливості обрядових звичаїв, ознайомлюючи глядачів з культурними традиціями та надбаннями населення Слобожанщини, їхніми віруваннями та народними іграми.

Особливу увагу варто звернути на твори танцювального ансамблю «Буревісник», який під керівництвом К. В. Тюрне створює танцювальні номери, що стали справжнім золотим фондом репертуару колективу. Ці номери базуються на фольклорному танцювальному матеріалі Слобожанщини, розробленому П. І. Межубовським. Між найвідоміші твори входять «Слобідська», «Передирки», «Погулянка», «Залицяльний хоровод». Вони є авторськими творами, але водночас побудовані на основі слобожанської танцювальної традиції і відрізняються використанням специфічної лексики¹.

Більшість танцювальних творів, розроблених балетмейстерами Слобожанщини, відтворюють танцювальну традицію місцевого населення, застосовуючи третій та четвертий принципи обробки фольклору. Це дозволяє їм зберігати та відтворювати аутентичний дух та енергію народних танців, водночас надаючи їм новітній характер та форму, щоб відповідати вимогам сучасності.

Сучасний народний танець Слобожанщини залишається живим і активно розвивається у виконанні аматорських та професійних колективів. Балетмейстери, створюючи унікальні танцювальні композиції, опираються на

¹ Кирилюк В. М. Проблеми розвитку народної хореографії в Україні. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. Чернігів, 2017. Вип. 142. С. 62–64.

звичаї та обряди, детально задокументовані етнографами та фольклористами. Вони намагаються відтворити характерні риси слобожанської культурної спадщини, що становить основу творчості балетмейстерів у Харкові та Сумах.

Різноманітність регіональних особливостей значно вплинула на творчий шлях сучасних танцювальних колективів. Тому репертуар різних груп суттєво відрізняється за тематикою та композицією танцювальних номерів, але водночас він завжди відтворює традиції та звичаї, притаманні населенню Слобожанщини. Не варто дивуватися відсутності авторських танцювальних номерів, що базуються на слобожанській традиції, оскільки ще не сформований загальновизнаний танцювальний канон, доступний для більшості сучасних хореографів.

В контексті формування національної ідентичності важливо вирішувати завдання регіонального самовизначення. Це можливо шляхом посилення виразності різних жанрів та видів народної художньої творчості. Регіональне самовизначення народно-сценічного танцю Слобожанщини базується на концептуалізації танцювального канону народних танців.

Танцювальний канон народних танців виявляє глибинні сенси та символи, що транслюються під час виконання традиційного танцю. Він створює єдину систему, що ідентифікує танець з нацією, етнографічною групою, регіоном тощо. Танцювальний канон зберігає основні ознаки народного танцю регіону та базується на його традиційній спадщині.

Створення та впровадження концептуалізованого танцювального канону дозволить підвищити рівень виконавської майстерності, зберегти танцювальні традиції населення Слобожанщини та розв'язати проблеми регіональної ідентифікації. Однак, варто враховувати, що танцювальний канон народних танців має індивідуальні ознаки, які залежать від частини регіону, де був сформований, та інших складних факторів, що впливають на культурне розмаїття регіону.

У глибині української культури та літературної спадщини таїться складний пазл культурно-національної ідентичності. Цей пазл має форму

культурних кодів, які пронизують та визначають сприйняття кожним індивідом своєї національної самосвідомості. Відображаючи суспільні відносини, українське мистецтво виявляє свої діагностичні та терапевтичні функції, відтворюючи та коментуючи культурні обрії. Література, зокрема, є особливо важливим майданчиком цього взаємодії, де політичні та культурні аспекти співіснують у гармонії та конфлікті. Її слова стають не лише відображенням суспільних стереотипів, але й активним каталізатором змін у культурному ландшафті. Шляхом розкриття культурних кодів в літературі можна краще зрозуміти сутність культурно-національної ідентичності та її вплив на формування суспільних цінностей та норм¹.

У сучасній педагогіці активно використовується фольклорна спадщина, зокрема народні пісні, як ефективний засіб музично-естетичного виховання дітей. Народна пісня, вбудована у початкове музичне виховання, має національні корені, що формують душу та серце маленьких слухачів. Живе виконавське мистецтво, зокрема спів, має великий потенціал вплинути на розвиток дітей, вирішуючи проблеми здоров'я та сприяючи їхньому естетичному й аналітичному зростанню.

Участь у хоровому колективі є важливим аспектом навчання дітей з порушеннями зору, оскільки виконання музичних творів сприяє їхньому самопізнанню та культурному збагаченню. Репертуар хору зазвичай включає українські народні пісні, класичні твори та духовні композиції, які стимулюють інтелектуальний розвиток та навчання².

Використання інноваційних практик у заняттях з музики допомагає дітям з порушеннями зору краще розуміти та оцінювати музичні твори, розвиває їхні творчі та пізнавальні здібності. Важливо, що такі заняття зміцнюють здатність дітей зосереджуватися та реагувати, що важливо під час

¹ Алексеев Э. Е. Фольклор в контексте современной культуры. М: Сов. композитор, 1988. 236с.

² Алжнев Ю. Б. До проблеми відродження традиційного народноінструментального музикування. Культура України: зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2014. Вип. 45. С. 261–268

концертних виступів. Участь у хоровому колективі стає чудовим засобом втілення традиційної культури та сприяє розвитку різних аспектів особистості дітей з вадами зору, що сприятиме їхній подальшій реабілітації та соціалізації.

Виховання духовності особистості в науці часто розглядається як процес, що передбачає наслідування етичних принципів, залучення до творчості й мистецької діяльності, а також вивчення культурних надбань національної та світової спадщини. Народне мистецтво, у свою чергу, має значний потенціал у формуванні духовних цінностей у молодого покоління та забезпеченні інтеграційних процесів у системі передачі культурних цінностей¹.

Повага до народної творчості, оволодіння різними видами народного мистецтва, такими як народні співи, музикування на традиційних інструментах, а також вміння виготовляти різноманітні народні вироби, може сприяти підвищенню професійної мобільності молоді. Це дозволяє майбутнім педагогам розглядати різні галузі професійної діяльності, такі як національне виховання дітей, мистецькі заняття та інші форми художньо-творчої активності. Водночас, це сприяє збереженню та розвитку педагогічного потенціалу українського суспільства, допомагаючи зберегти національну ідентичність у контексті загального впливу західної культури.

Національно-культурна ідентичність, як складне багаторівневе явище, продовжує залишатися предметом уваги для фахівців у галузі соціальних, філософських і гуманітарних дисциплін. Її непередбачуваність у суспільно-політичному та культурному контексті визначається різноманітними факторами, що включають історичні, соціальні, етнічні та культурні аспекти.

У гуманітарних та філософських дослідженнях значна увага приділяється аналізу національної ідентичності, проте часто вона розглядається переважно як політичний феномен. Навіть коли культурні

¹ Бондаренко Л.П. Хоровий колектив як чинник залучення дітей із вадами зору до традиційної культури. Традиційна культура в умовах глобалізації: нові виклики та світові тренди. Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (18-19 вересня 2020 року). Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 350 с. С. 16-18.

аспекти національної ідентичності враховуються, аналізи зазвичай обмежуються загальними характеристиками або фокусуються лише на певних регіонах, таких як Галичина. Інші культурні регіони України залишаються поза увагою дослідників, що може призвести до неповного розуміння різноманітності ідентичності нації.

Ідентичність, включаючи і українську, може проявлятися в різних моделях розвитку, які відображають культурні та суспільні тенденції. На Слобожанщині виділяють три основні моделі. Перша — пострадянська, зберігає деякі риси радянської ідентичності, але адаптує їх до нових реалій. Вона орієнтована на сучасність і відображає трансформацію традиційних цінностей у контексті сучасного світу. Друга — українська синтезована модель, поєднує традиційні українські елементи з сучасною ідентичністю. Вона відображає стрімке поєднання старого і нового у культурному та суспільному житті. Третя — українська проєвропейська ідентичність, базується на трансформованій сучасній ідентичності, яка поєднується з постмодерними елементами. Вона відображає бажання України інтегруватися в європейський контекст та прийняти європейські цінності. У країні також можна спостерігати маргінальні ідентичності, такі як прорадянські, проросійські, пропольські, проугорські та протатарські, які характеризуються меншою поширеністю та закріпленістю у суспільному свідомості. Незважаючи на їх маргінальність, вони впливають на політичну та культурну ситуацію, хоча часто лишаються на рівні етнічних захоплень. Ці моделі ідентичності визнають пріоритет української політичної нації, проте різні їх розуміння можуть впливати на шлях її розвитку. Таким чином, можна стверджувати, що ці моделі є варіантами української ідентичності, які відображають різноманітні культурні та суспільні контексти¹.

Аналізуючи еволюцію слобожанської ідентичності, Ю. Шерех розрізняє чотири етапи Харкова. Перший — це Квітки-Основ'яненка, село з

¹ Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років XX ст. : монографія / С. Андрусів. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, Тернопіль : Джура, 2000. 340 с

патріархальними традиціями. Другий — Чехова, Харків як ворота до Донбасу, місто з впливом російського купецтва. Третій — Хвильового, який символізує українську столицю та нову Україну, як «символ українського урбанізму, здибленої і м'ятежної України». Четвертий — воєнний і повоєнний Харків. Можливо, п'ятий етап — це Харків 1960-1980-х років, а шостий — сучасний період¹.

Дослідження національно-культурної ідентичності на Слобожанщині стикається зі складністю, оскільки модерна уява часто пов'язується з проросійськими ідентичностями. Європейські ідентичності, навпаки, часто сприймаються як надлишкові. Це призводить до двох тенденцій у слобідських ідентичностях — псевдоуніверсалізму (коли важко бути громадянином Європи, можна вважати себе громадянином світу) та мінімізації партикуляризму — закритості в слобідській (українській чи пострадянській) культурі.

Слобожанську культуру можна розглядати як культуру помежжя, де вплив російської та української культур має велике значення для формування слобожанських ідентичностей. Терміни «культурний ландшафт», «культура помежжя», «межова зона», «порубіжжя культур» широко використовуються як у антропологічних дослідженнях, так і у культурній географії.

Фольклор відіграє важливу роль у системі виховання, особливо коли йдеться про дитяче середовище. Він є джерелом мудрості, переданим від предків, та скарбницею духовності народу. Дитячий фольклор, який включає класичні та сучасні форми народної творчості, відіграє особливу роль у вихованні молодого покоління.

Поняття «дитячий фольклор» з'явилося в науці ще у XX столітті. Це сукупність творів усної народної творчості, що існують у дитячому середовищі або призначені спеціально для дітей. Важливу роль у розвитку

¹ Шерех Ю. (Шевельов Ю.) Четвертий Харків / Ю. Шерех // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. / редкол. : Шевчук В. (гол. ред.) та інші. Т. 1. Харків : Фоліо, 1998. С. 478–492

цього напрямку відіграє відомий науковець Г.С. Виноградов, який відніс до дитячого фольклору твори, створені саме дітьми, а також поетичні твори, призначені для дітей¹.

До складу дитячого фольклору включаються різноманітні жанри, включаючи колискові пісні. Проте є спірні питання щодо класифікації деяких творів, зокрема колискових, які можуть бути різною формою народної творчості.

Важливо розрізняти фольклорні твори, що побутують у дорослому середовищі, від тих, що призначені для дітей. Це дві різні категорії, оскільки усна народна творчість не завжди доступна та зрозуміла для дітей. Якщо дорослі можуть почати використовувати дорослий фольклор лише підлітковому віці, то дитячий фольклор, завдяки своїй специфіці, може бути зрозумілим та цікавим для дітей навіть у молодшому віці.

Сьогоднішні дослідники фольклору підкреслюють важливість творів, призначених для дітей, у системі виховання. Цей вид фольклору має свою унікальну специфіку, яка дозволяє дітям розвиватися та вчитися через гру та фантазію. Таким чином, дитячий фольклор має важливий виховний аспект.

Фольклор відіграє ключову роль у культурному розвитку українського суспільства, беручи на себе функцію збереження та популяризації народних цінностей. У цьому контексті український музичний фольклор має надзвичайне значення, оскільки сприяє розвитку української музичної традиції та дозволяє досліджувати різноманітні стильові й діалектні розгілля народної пісні.

На сьогоднішній день, багато сучасних виконавців використовують елементи українського пісенного фольклору у своїх творах, що свідчить про актуальність цієї теми. Це сприяє популяризації та відродженню народної музичної спадщини, а також відображає унікальність етнічної специфіки та її неповторність.

¹ Дев'ять життів традиції: матеріали всеукраїнського форуму-семінару (13-15 вересня 2019, Харків) Х.: 2019 р. 268 с. С.87

Використання народних мотивів на українській сцені розпочалося ще до 90-х років. Проте у часи Радянського Союзу народна музика підлягала контролю влади. У 90-ті роки, з'явилися спроби поєднання народних мотивів з електронною та рок-музикою. Фестиваль «Червона рута» відіграв велику роль у розвитку української сцени та сприяв експериментам з народними мотивами.

Фольклор може поєднуватися майже з будь-яким музичним стилем, що створює різноманітні звучання та нові стильові сплави. Важливе завдання музикантів полягає у збереженні рівноваги між сучасним та автентичним, об'єднуючи елементи різних стилів у ф'южн, який включає в себе рок, академічну музику, джаз та неєвропейський фольклор¹.

У сучасному соціокультурному середовищі формується нове етнофольклорне середовище, яке розвивається, зберігаючи найбільш привабливі сторони та риси фольклору. Цей поступовий процес пошуку свого місця у духовній практиці є історичною закономірністю розвитку фольклору. Без постійного оновлення, видозміни та пристосування, фольклор не може нормально функціонувати. Це оновлення стосується як естетичної, так і прагматичної сутності фольклору, його функцій і основних рис.

У сучасних умовах, коли засоби масової комунікації розвиваються швидко, фольклор вже не може існувати виключно в рамках усної традиції. Він змінює способи свого існування та комунікації, може передаватися не лише усно, але й письмовим шляхом. Це нова риса його сучасного розвитку.

Провідні практики фольклористики України наголошують на важливості обережного ставлення до першоджерела. Розуміючи відповідальність перед шедеврами народного мистецтва, експериментальні фольклористичні колективи пильно ставляться до них.

¹ Мацієвський І. Прологони дослідження етнічної музики українського зарубіжжя. Ігри та співголосся. Контонація. Музикологічні розвідки. Тернопіль: «Астон», 2002. С.132–137.

Другим важливим правилом є сприйняття пісні як джерела духовної сили. Якщо традиційний твір має виразні якості, завжди виникає потреба перейняти й запам'ятати його, «пережити» в собі, як власне.

Недосконалі зразки традиції сьогодні зустрічаються набагато частіше, ніж у минулому. У такому випадку потрібно ретельно «розглядіти» пісню та реставрувати її. Сучасному практику фольклористу потрібно вміти бачити дефекти традиції та проводити компетентну реставрацію твору, використовуючи першоджерело як автентичний довідник.

ВИСНОВКИ

Сучасні межі історично сформованого регіону Слобожанщини охоплюють майже всю Харківську область (за винятком чотирьох районів: Красноградського, Зачепилівського, Лозівського та Близнюківського), південно-східну частину Сумської області (обмежуються Липоводолинським районом на сході та територією м. Буринь на півночі), Слов'янський район Донецької області, північну частину Луганської області до р. Сіверський Донець, а також південні райони Курської, Белгородської, Воронежської областей Південноросійської етнографічної зони.

Асимілятивні процеси на початку заселення були активнішими серед чоловічого населення, адже чоловіки виконували військові обов'язки та були змушені до активного міжетнічного спілкування. Внаслідок цього в композиційній структурі народних танців по всій території Слобожанщини простежується асиміляція традицій сольного виконання всередині основного рисунка, що притаманне танцювальній традиції українського козацтва.

Між народним танцем різних соціальних груп населення та танцювальними формами українських козаків існував глибинний зв'язок, зумовлений історичними, соціальними та культурними процесами. Функції танцювального фольклору козаків були частково запозиченими, але більшість із них зазнала значних змін під час адаптації мистецької спадщини запорізьких козаків.

Побут та традиції новоутвореного суспільства сформовано внаслідок взаємодії культурних традицій багатьох етнографічних та соціальних груп, серед яких значну частку становило українське козацтво. У першій історико-етнографічній зоні, яка була заселена представниками українського козацтва та російськими військовими, сформувався народний танець з яскраво вираженою російською фольклорною традицією. Але в цій традиції відчувався вплив танцювального канону українського народного танцю. Населення другої історико-етнографічної зони формувалося здебільшого з представників

українського етносу. Традиційний танець у цій частині регіону поєднував деякі особливості білоруського та російського танцювального фольклору. Остання хвиля заселення регіону відбулася внаслідок переселення в межах Слобожанщини, тому особливості народних танців не мали чітко окреслених особливостей.

Процес професіоналізації народного танцю на Слобожанщині вносив корективи в його розвиток та рівень збереженості. Перші два етапи сценічної адаптації народного танцю вдосконалили його появою складних рухів, розвиненішої композиції, акробатичних трюків. Творчість скоморохів, шкільних та ярмаркових театрів, а також поява народних танців у драматичних виставах, зробили народний танець одним із засобів висвітлення національного характеру.

Танцювальний канон народних танців Слобожанщини мав індивідуальні ознаки, що залежать від частини регіону, де був сформований. Така специфіка зумовлена нерівномірністю розселення етнографічних груп, складністю асиміляційних процесів, тривалою культурною консервативністю окремих соціальних прошарків, внутрішньою міграцією, прискореними темпами індустріалізації, політикою узагальнення регіональних культурних особливостей, що впроваджувалась у регіоні.

Танцювальний канон північних районів Слобожанщини (сьогодні — Південноросійська етнографічна зона) характеризувався використанням рушників та «воріт» у танцювальних переміщеннях, виконанням складних переходів у середині основного рисунка. Лексика базувалась на типових танцювальних рухах російського народного танцю, але в пом'якшеній манері виконання. Також з'явилися лексичні новоутворення, зумовлені асиміляційними процесами: «голубці», «плескачі», легкі біги. Для музичного супроводу притаманна поліритмічність, яка відбивалась у формуванні складної ритмоструктури танцювальних рухів. Крім того, елементи канону народних танців Південноросійської етнографічної зони мали відмінності в

кожному окремому районі регіону, але вони незначні і майже не підкреслюються сучасними балетмейстерами.

Танцювальний канон на території Слобожанщини, яка охоплювала територію Харківської, Сумської, частково Луганської, Полтавської та Донецької областей, однорідніший, у порівнянні з північною частиною регіону. Така особливість зумовлена специфікою дослідження народного танцю: відсутністю своєчасних компетентних експедицій, які мали б на меті зафіксувати характерологічні ознаки виконання народних танців. Специфічними прикметами танцювального канону народних танців Слобожанщини вважаємо: збереження замкнутої композиційної структури; закриті трикутні танцювальні рисунки, використання «воріт» та «місточків», зміна напрямку руху під час виконання танцювальної фігури або під час руху в парі; поява акцентів у виконанні типових рухів українського народного танцю; поява різноманітних польок, акцентувань другої музичної долі; різкі нахили тулуба в сторону або вперед; виконання рухів різкіше, у порівнянні з манерою виконання українського народного танцю в Центральному регіоні України. У музичному супроводі важливі часта зміна ритмічної структури, відсутність збігу музичних та танцювальних акцентів, поліфонічність мелодії. Взаємовідносини між виконавцями народних танців у досліджуваному регіоні зображали етичні та естетичні норми суспільства, як і по всій території України. На Слобожанщині виконувались народні танці різні за формами та жанрами: обрядові хороводи й танки, метелиці, гопаки, козачки, горлиці, польки, кадрили, барині, камаринські, краков'яки. Більшість з цих форм танців належать до побутового жанру, що характеризує українську танцювальну традицію. Таким чином, жанрова диференціація стверджує панування української традиційної культури в цьому регіоні.

У порівнянні з танцювальним каноном народних та народно-сценічних танців інших регіонів України, елементи канону Слобожанщини постають багатобарвнішими, адже увібрали типові ознаки народних танців різних соціальних та етнографічних груп населення України. Танцювальні рисунки

народно-сценічних танців Слобожанщини, окрім використання притаманної цьому регіону форми «воріт» та «містків», запозичили способи переміщення в середині рисунка, які характерні для танцювальної традиції Західної України.

Частково танцювальний канон народних танців Слобожанщини використовується й трансформується в сучасних народно-сценічних доробках балетмейстерів Слобожанщини. Народні танці Слобожанщини мають свою довготривалу й насичену історію становлення і розвитку, і наразі культура танцювального фольклору знов відроджується по всій Україні, включаючи землі Слобожанщини. Народні танці цього регіону є невід'ємним та важливим елементом культурного коду сучасного українського суспільства.

Висновки щодо впливу фольклору Слобожанщини на ідентичність регіону:

1. Спадщина фольклору має значний вплив на формування та збереження ідентичності Слобожанщини. Фольклорні традиції, які передаються з покоління в покоління, створюють особливий культурний контекст, який сприяє утвердженню самосвідомості та спільної ідентичності жителів регіону.

2. Фольклор Слобожанщини відображає багатство та різноманіття культурних звичаїв, обрядів, пісень, казок та легенд, які характеризують менталітет та унікальність місцевого населення.

3. Через фольклор регіон виявляє свою ідентичність та відмінність від інших частин країни. Унікальність фольклорних традицій Слобожанщини сприяє формуванню власної самоідентифікації серед мешканців.

4. Фольклор є важливим джерелом інформації про історію, традиції та цінності Слобожанщини. Він допомагає зберегти та передати спадщину минулих поколінь, сприяючи зближенню сучасних жителів регіону з їхньою культурною спадщиною.

Отже, фольклор Слобожанщини відіграє важливу роль у формуванні ідентичності регіону, сприяючи збереженню та відтворенню його культурної

спадщини. Цей унікальний елемент культури відображає дух та сутність місцевого населення, сприяючи їхньому самоідентифікації та посиленню спільного зв'язку з історією та традиціями свого регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Авраменко В. К. Українські національні танки, музика і стрій. Голівуд [та ін.], 1947. 80 с.
2. Алексеев Э. Е. Фольклор в контексте современной культуры. М: Сов. композитор, 1988. 236с.
3. Алжнев Ю. Б. До проблеми відродження традиційного народноінструментального музикування. Культура України: зб. наук. пр. / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2014. Вип. 45. С. 261–268
4. Андрусів С. Модус національної ідентичності: Львівський текст 30- х років ХХ ст. : монографія / С. Андрусів. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, Тернопіль : Джура, 2000. 340 с
5. Астахова О. В., Крупа Т. М., Сушко В. А. Свята та побут Слобожанщини (за ред. О. В. Астахової. 2-ге вид., допов). Харків: Колорит, 2008. 144 с.
6. Багалій Д. І. Історія Слободської України. Передм. та ком. В. Л. Маслійчук; упорядн. О. О. Савчук. Харків, Вид. Олександр Савчук, 2019, 400 с.
7. Балади. Кохання та дошлюбні взаємини. К. Наук. думка, 1987. 472 с.
8. Бенч-Шокало О. Український хоровий спів: Актуалізація звичаєвої традиції: Навч. посіб. К.: Ред. журн. «Укр. світ», 2002. 440 с/
9. Беценко Т. Природа мовно-поетичної універсальності народнопісенної творчості. Світогляд. Філософія. 2012. Вип. 3. С. 111-123. URL: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/handle/123456789/11156>
10. Богород А. Специфіка трансформації традиційної танцювальної діяльності українців в умовах глобалізації // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. Київ, 2013. № 75. С. 124–126
11. Борисенко В. Весільні звичаї та обряди на Україні. К. 1988. 189 с.

12. Боряк О. О. Україна: етнокультурна мозаїка. К.: Либідь, 2006. 322 с.
13. Григоренко В.Л., Шевченко Н.О. Народне мистецтво на варті духовності молодого покоління. Традиційна культура в умовах глобалізації: нові виклики та світові тренди. Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (18-19 вересня 2020 року). Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 350 с. . С. 29-31
14. Верховинець В. М. Весняночка. Київ: Муз. Україна, 1979. С. 137.
15. Верховинець В. М. Теорія українського народного танцю. Київ: Муз. Україна, 1990. 150 с
16. Воропай О. Звичаї нашого народу: етногр. нарис. Харків, Фоліо, 2005. 508 с
17. Гиппиус Е.А. Проблемы ареального исследования традиции русской песни в областях украинского и белорусского пограничья. Традиционное народное музыкальное искусство и современность. М., 1982. С. 5–13.
18. Гошовський В. Українські пісні Закарпаття. Відп. ред. В. Романюк. Львів: наук. бібліотека ім. В. Стефаника НАН України, 2003. 446с/
19. Грицай М., Бойко В., Дунаєвська Л. Українська народнопоетична творчість. К. Вища школа, 1983. С. 6–16.
20. Гриценко Олександр Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування: монографія / Гриценко Олександр — Київ: Інститут культурології НАМ України, 2019. — 256 с
21. Грушевський М. С. Ілюстративна історія України з додатками та доповненнями. Донецьк, БАО, 2008. 734 с.
22. Гуменюк А. І. Українські народні танці. Київ: Наук. думка, 1969. 608 с.
23. Давидюк В. Весняночка-паняночка. Найдавніші значення веснянок. Крокове колесо. К. Наук. думка, 2002. С. 94–117.

24. Давидюк В. Вибрані лекції з українського фольклору (в авторському дискурсі). Навч. посіб. для студ. Луцьк, Твердиня, 2014. 448 с.
25. Давидюк В. Історико-географічна атрибутивність щедрівок та колядок. Фольклористичні зошити. Вип. 6. 2003. С. 123–148.
26. Дев'ять життів традиції: матеріали всеукраїнського форуму-семінару (13-15 вересня 2019, Харків) Х.: 2019 р. 268 с.
27. Дей О. І. Сторінки з історії української фольклористики. Київ: Наук. думка, 1975. 271 с
28. Дмитренко М. Українська фольклористика. Історія. Теорія. Практика. / М. Дмитренко. К.: Ред. Часопису «Народознавство», 2001. 376 с.
29. Дяченко М. Т. Етапи заселення Слобідської України в 17 — поч. 18 ст. Український історичний журнал. 1970. № 8. С. 41–51
30. Єфремова Л.О. Наспівки українських весільних пісень: монографія. Київ: Наукова думка, 2006. 191 с.
31. Жванко Л. М. Краєзнавство Слобожанщини: навч. посібн. Х.: А.П. Віровець, 2011. 364 с.
32. Звітний концерт Народного ансамблю народного танцю «Молодість»; звітний концерт Народного аматорського колективу ансамблю танцю «Джерело» Гадяцького вищого коледжу культури ім. І. П. Котляревського; звітний концерт Пісенно-танцювального ансамблю «Полтава» Полтавської обласної філармонії; звітний концерт Народного ансамблю танцю «Буревісник»; звітний концерт Народного ансамблю танцю «Зорицвіт» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди; звітний концерт Зразкового ансамблю танцю «Джерельце»; звітний концерт Великого Академічного Слобожанського ансамблю пісні і танцю // Особистий архів Мостової І. С.
33. Іваницький А. І. Український музичний фольклор: підручник. Вінниця, Нова книга, 2004. 320 с
34. Іваницький А.І. Історична Хотинщина. Музично-етнографічне дослідження. Навчальний посібник. Вінниця, НОВА КНИГА, 2007. 576 с.

35. Івановська О.П. Суб'єктно-образна система фольклору: категоріальний аспект: Автореф. дис...д-ра філол. наук: 10.01.07. Київ. Нац. ун-т ім.Т.Г.Шевченка. К., 2007. 39 с.
36. Квітка К.В. Українські народні мелодії. К.: Поліграф Консалтинг, 2005. 383 с.
37. Кириленко Н. І., П'ятаченко С. В. Ф74 Фольклор і література: художня рецепція етнокультурних кодів : [монографія] / Н. І. Кириленко, С. В. П'ятаченко. Суми : ФОП Цьома С.П., 2019. 127 с.
38. Кирилюк В. М. Проблеми розвитку народної хореографії в Україні. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. Чернігів, 2017. Вип. 142. С. 62–64.
39. Кирчів Р. Харківський осередок української фольклористики (перша половина XIX ст.). URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2016-2/11.pdf>
40. Кислюк К. В. Україна: національно-культурна пам'ять. Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. Харків, 2009. No 871, вип. 12. С. 75–82.
41. Клименко І. Методологічні проблеми сучасної мелоареології: з практичного дослідження документального картографування. Слов'янська мелогографія. Київ, 2010. Кн. 1 (в 2 ч.). Ч. 1. С. 19–30.
42. Козинко Л. Л. Трансмісія фольклорних танцювальних традицій у діяльності професійних колективів народно-сценічного танцю України // Єдність навчання і наукових досліджень — головний принцип університету : зб. наук. пр. звіт.-наук. конф. викладачів ун-ту за 2012 р., 9–10 лют. 2013 р. Київ, 2013. С. 67–69.
43. Кононенко П. Українознавство / П. Кононенко. — К.: Наукова думка, 1996. — 353 с.
44. Кроковес коло: матеріали обл. учнів. наук.-практ. народознавчих конф. (2000-2002 рр.) / за ред. М. М. Красикова, М. О. Семенової. Харків: Ексклюзив, 2003. 136 с.

45. Круть Ю. Хліборобська оглядова поезія слов'ян. К. Наук. думка, 1973. 208 с.
46. Бондаренко Л.П. Хоровий колектив як чинник залучення дітей із вадами зору до традиційної культури. Традиційна культура в умовах глобалізації: нові виклики та світові тренди. Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (18-19 вересня 2020 року). Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 350 с. С. 16-18.
47. Лановик М., Лановик З. Українська усна народна творчість /М. Лановик, З. Лановик. К.: Знання-Прес, 2006. –592 с.
48. Лиманська О. В. До вивчення впливу етнічних культур інших народів на формування танцювального мистецтва Слобожанщини. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство: зб. наук. пр. Харків, 2016. № 2. С. 105
49. Лозинський Й. Українське весілля. К. Наук. думка, 1992. 174 с.
50. Любимова А. Козацькі пісні як частина усної спадщини Нижньої Наддніпрянщини. Проблеми етномузикології. В.14. Київ: НМАУ ім.П.І.Чайковського, 2019. С. 129–140.
51. Максимович М. Дні та місяці українського селянина. К. Обереги, 2002. 192 с.
52. Мацієвський І. Прологмени дослідження етнічної музики українського зарубіжжя. Ігри та співголосся. Контонація. Музикологічні розвідки. Тернопіль: «Астон», 2002. С.132–137.
53. Мостова І. С. До проблеми формування системи хореологічних кодів фольклорного танцю Слобожанщини. Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття: матеріали всеукр. наук.-теорет. конф. молодих учених, 19–20 квіт. 2018 р. Харків. держ. акад. культури, Акад. мистецтв України, Ін-т культурології. Харків, 2018. С. 147–148.
54. Музичний фольклор Донбасу: весільні пісні. Д.:»Юго-восток», 2005. 440 с.

55. Муравський шлях — 2000: матеріали фольклор.-етногр. експедиції / упоряд.: Г. В. Лук'янець, М. П. Маслов, О. В. Коваль. Харків : Регіонінформ, 2000. 152 с
56. Муравський шлях — 97: матеріали фольклор.-етногр. експедиції / упоряд.: М. М. Красиков, Н. Н. Олійник, В. М. Осадча, М. О. Семенова. Харків, 1998. 136 с.
57. Мурзіна О. Середня Наддніпрянщина в історичному контексті формування традиції. Проблеми етномузикології. Київ : НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2014. В.9. С. 12–38.
58. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні / Л. Нагорна. — К. : ІПіЕНД, 2002. — 272 с.
59. Народні пісні сучасної Дніпропетровщини. В.2. Петропавлівський район / Упор.: Галина Пшенічкіна, Анастасія Любимова. Дніпро : Ліра, 2019. 164 с.
60. Неклюдов С.Ю. Традиции устной и книжной культуры. Слово устное и слово книжное. М.: РГГУ. 2009. С. 15–33.16.Осадча В.М. Класифікація локальних фольклорних традицій в сучасній культурології та етномузикології: міждисциплінарний підхід. Культура України. 2012. В. 38. С. 226–235
61. Новшова Л. І. До питання про специфіки фольклору Слобожанської України / Л. І. Новкова // Музична Харювщина. — Харюв : ХІМ, 1992. — С. 255-264
62. Обрядові пісні Слобожанщини (Сумський регіон) / фолькл. зап. та упоряд. В. В. Дубравіна. — Суми : Ушверситетська книга, 2005. — 446 с.
63. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. К. Наукова думка, 1991. 220 с.
64. Осадча В. М. Народнопісенна культура Слобожанщини : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.01 / Віра Миколаївна Осадча; Харків. держ.акад.культури . — Харків, 2000. — 20 с.

65. Островська К. В. Особливості розвитку народної хореографії Слобожанщини. Культура України. Серія: Мистецтвознавство: зб. наук. пр. Харків. держ. акад. культури. Харків, 2015. Вип. 50. С. 160–168.
66. Пісклова І. С. Культ води у танцювальному фольклорі слобожан. Проблеми розвитку сучасного хореографічного мистецтва та шляхи їх вирішення: матеріали III всеукр. наук.-практ. конф., 5–6 груд. 2013 р. Луган. держ. ін-т культури і мистецтв. Луганськ, 2013. С. 76–78.
67. Плотнік Н. А. Традиційна родинно-обрядова культура в сучасному суспільстві (на матеріалах Харківщини). Харків: «Точка», 2017. 268 с.
68. Русіна В. С. Традиційна пісенність Слобожанщини: історіографія та стан дослідження / В. С. Русіна // Вісник Харківської академії дизайну і мистецтв. 2011. № 7. С. 209-212 ;
69. Семеног О. Усна народна творчість / О. Семеног. К.: Оберіг, 2003. 238 с.
70. Ступницький В.. Пісні Слобідської України. / Передмова В.М. Осадча. Харків: Майдан, 2007. 52 с. (Студії з фольклору та етнографії Слобожанщини. Випуск 1)
71. Сумцов М. Ф. Діячі українського фольклору. Харків, др. «Печатное Діло», 1910. 37 с.
72. Сумцов М. Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України. Х. Атос, 2008. 588 с.
73. Сумцов М. Ф. Слобожане. Історико-етнографічна розвідка. Х.: Акта, 2002. 229 с.
74. Сумцов Н. Ф. Символика славянских обрядов. Москва, изд. фирма «Вост. лит-ра» РАН, 1996. 296 с.
75. Сушко В. Проблеми етнічної ідентифікації населення Слобожанщини. Народна творчість та етнологія. 2016. No 1. С. 19–25
76. Україна: етнокультурна мозаїка. К.: Либідь, 2006. 328 с.
77. Українська етнологія: Навч. посібник. К. Либідь, 2007. 400 с.

78. Цехміструк Ю. Народні пісні Волині: фонографічні записи 1936–1937 років. Львів-Рівне, 2006. 480 с.
79. Цифровий архів фольклору. Слобожанщини та Полтавщини. Архів. URL: <https://folklore.kh.ua/>
80. Чижикова Л. Н. Русско-украинское пограничье: история и судьбы традиционной бытовой культуры. Москва, Наука, 1988. С. 18.
81. Шерех Ю. (Шевельов Ю.) Четвертий Харків / Ю. Шерех // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології. Три томи. / редкол. : Шевчук В. (гол. ред.) та інші. Т. 1. Харків : Фоліо, 1998. С. 478–492